

**Міністерство освіти і науки України
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації
та професійної освіти**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ: ОСВІТА І НАУКА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ТА ОСВІТНЬО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал «Соціальна робота та психологія: освіта і наука» засновано в 2023 році.

Виходить 2 рази на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 25453-15493Р від 09.03.2023 р.

Рекомендовано Вченою радою НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
(протокол № 6 від 27.12.2023 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Федорчук В. М. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Члени редакційної колегії:

Бриндіков Ю. Л. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет

Василенко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет

Гейко Є. В. – доктор психологічних наук, професор, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Коляденко С. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедрою соціальних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кравчина Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет

Кутішенко В. П. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Кучеров Г. Г. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Музика О. О. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Палилюцько О. М. – кандидат історичних наук, в.о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Платаш Л. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Попелюшко Р. П. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Романовська Л. І. – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Савчин М. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Сорока О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Столяренко О. Б. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Hanssen Natallia, PhD, Professor Special Needs Education, Nord University, Bodo, Norway

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим.

Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення AntiPlagiarism.net.

ЗМІСТ

Нароненко Л. О., Voloshchuk M. B. SOCIO-PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN LANGUAGE TRAINING IN INCLUSIVE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION	5
Zhyliak N. V., Gevchuk N. S. THE ROLE OF THE FAMILY ON THE FORMATION OF STUDENTS' PERCEPTIONS WITH DISABILITY ABOUT FUTURE MARRIAGE LIFE.....	11
Комарніцька Л. М. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЛАНОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТЕХНІКУМ-ІНТЕРНАТ: ПЕРШІ КРОКИ ДІЯЛЬНОСТІ (1970-ТІ РР.).....	17
Марчак Т. А., Загалевиц В. Л. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОГО КОМПОНЕНТА НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ	23
Палилюцько О. М., Гуменюк І. М. БЛАГОДІЙНІСТЬ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ЗАСАДА РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	28
Скрипник А. Ю., Михайлик А. О. «МОТИВАЦІЯ» І «МОТИВ» ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКТИВІЗАЦІЇ УЧНІВ.....	32
Шевчук О. В. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАШОГО ПОВСЯКДЕННЯ.....	38

CONTENTS

Haponenko L. O., Voloshchuk M. B. SOCIO-PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN LANGUAGE TRAINING IN INCLUSIVE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION	5
Zhyliak N. V., Gevchuk N. S. THE ROLE OF THE FAMILY ON THE FORMATION OF STUDENTS' PERCEPTIONS WITH DISABILITY ABOUT FUTURE MARRIAGE LIFE.....	11
Komarnitska L. M. KAMYANETS-PODILSKY BOARDING SCHOOL OF PLANNING AND ECONOMICS: FIRST STEPS OF ACTIVITY (1970S).....	17
Marchak T. A., Zahalevych V. L. THE SOCIAL-PEDAGOGICAL INFLUENCE OF THE CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL COMPONENT ON THE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH CHARACTERISTICS OF PSYCHO-PHYSICAL DEVELOPMENT.....	23
Palyliulko O. M., Humeniuk I. M. PRINC'ES CHARITY IN KIEVAN RUS AS A MODEL OF THE POPULATION.....	28
Skrypnyk A. Yu., Mykhailyk A. O. “MOTIVATION” AND “MOTIVE” AS A MEANS OF PSYCHOLOGICAL PEDAGOGICAL ACTIVIZATION OF PUPILS.....	32
Shevchuk O. V. SOCIAL NETWORKS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF OUR EVERYDAY LIFE.....	38

UDC 378.147.015.3-056.2/3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-1>

Напоненко Лариса Олександрівна

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0002-3040-671X

Волощук Марина Борисівна

Lecturer of the Department of Social Work, Psychology and Socio-Cultural Activity named after T.Sosnowska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»
marinabormv@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3600-6792

SOCIO-PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN LANGUAGE TRAINING IN INCLUSIVE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Introduction. In the development of society's vital activities and digitalization of the modern world, more and more psychological barriers arise in mastering new educational material, self-identification of young people in the profession and in public life. In the search for their own place in society and in acquiring a profession, young people with special educational needs and young people with disabilities are presented with many stereotypes and barriers regarding their own intellectual potential, motivation to study, students with disabilities move to the risk group and experience a state of crisis, which prevent the full development of the personality.

Purpose is to identify the features of the emergence of psychological barriers in learning of foreign language and to explore and to suggest basic approaches for the overcoming these barriers in the inclusive institutions.

Results. There are a number of barriers in the acquisition of a foreign language by students, which cause problems in the perception of foreign language vocabulary and the mastery of practical communication skills in the foreign language.

In the psychological and pedagogical literature, devoted to the study of psychological barriers, the priority issue of the communicative competence formation on the basis of the formed linguistic competence is highlighted.

In our opinion, the key in the prevention and overcoming of psychological barriers should underline the effective organization of the education, shifting the emphasis from the acquisition of theoretical knowledge to practical learning, highlighting the practical value of a foreign language in the profession communication, profession development and growth of the future professionals in economics, social work, finance, accounting and taxation, psychology, etc.

The idea that every student, despite of the difficulties, associated with health problems, has not only the constitutional right, but also moral and spiritual, and equal opportunities to learn a foreign language is argued in the article. In this context, it is important to choose the tools for the teacher to work with students with special educational needs.

It should be noted the key role of the teacher in the context of overcoming psychological barriers in the learning of a foreign language, because the teacher has the task not only to provide new knowledge to students, but also to apply pedagogical measures of preventive nature, which will prevent psychological barriers, building an appropriate communicative interaction and communication strategy.

Key words: *barriers, inclusive environment, foreign language, communicative barriers, people with special needs, psychological barriers, students with disabilities, participants of the educational process.*

Гапоненко Лариса Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Криворізький державний педагогічний університет

Волощук Марина Борисівна

викладач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т.Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СОЦІО-ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАПРЯМУ

Вступ. В розвитку життєдіяльності суспільства та діджиталізації сучасного світу виникає дедалі більше психологічних бар'єрів в опануванні нового навчального матеріалу, самоідентифікації молоді у професії та в суспільному житті. У пошуках власного місця у суспільстві та в здобутті професії у молодій людині з особливими освітніми потребами та молоді з інвалідністю виникає безліч стереотипів та бар'єрів стосовно власного інтелектуального потенціалу, мотивації до навчання, здобувачі освіти з інвалідністю переходять до групи ризику та переживають кризові стани, які перешкоджають повноцінному розвитку особистості.

Мета та завдання статті – виявити особливості виникнення психологічних бар'єрів під час вивчення іноземної мови та дослідити й запропонувати основні підходи до подолання даних бар'єрів у закладах інклюзивного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В опануванні іноземної мови здобувачами освіти спостерігається ряд бар'єрів, які спричиняють проблеми у сприйнятті іншомовної лексики та оволодінні практичних навичок спілкування іноземною мовою.

В психолого-педагогічній літературі, присвяченій дослідженню психологічних бар'єрів, виділяється пріоритетне питання формування комунікативної компетенції на основі сформованої лінгвістичної компетенції.

На нашу думку, ключовим у профілактиці та подоланні психологічних бар'єрів слід виділити ефективну організацію навчання, переміщення акценту з засвоєння теоретичних знань до практичної навчальної діяльності, виділенні практичної цінності іноземної мови в професійному спілкуванні, професійному становленні і зростанні майбутніх фахівців в галузі економіки, соціальної роботи, фінансів, обліку і оподаткування, психології тощо.

У статті, відстоюється думка про те, що кожен здобувач освіти, не зважаючи на складність у зв'язку із порушенням здоров'я, має право не лише конституційне, а й моральне і духовне, та рівні можливості для опанування іноземної мови. У цьому контексті важливий вибір інструментарію для роботи викладача із здобувачем освіти з особливими освітніми потребами.

Слід відзначити ключову роль педагога у контексті подолання здобувачами освіти психологічних бар'єрів під час вивчення іноземної мови, адже викладач має завдання не лише надавати нові знання студентам, а й застосовувати педагогічні заходи превентивного характеру, що передбачатимуть профілактику можливості виникнення психологічних бар'єрів, вибудовуючи відповідну комунікативну інтеракцію та комунікативну стратегію.

Ключові слова: бар'єри, інклюзивне середовище, іноземна мова, комунікативні бар'єри, особи з особливими потребами, психологічні бар'єри, студенти з інвалідністю, учасники освітнього процесу.

In modern conditions of socio-economic development and rapid development of innovative methods, approaches in the context of modernization of the higher education institutions system, trends and directions in the development of modern communication in the field of business, economics, management, psychology and international relations, partnership, the need for effective language training of future specialists, its importance and requirements for knowledge and free communication of future specialists in the economic profile and socioeconomic professions. Today, language training is an integral component of professional training and the formation of the attractiveness of a future specialist on the labor market.

Introduction. In the conditions of globalization, the creation and improvement of a single global space, and with the aim of an educational and professional environment for effective communication in the field of education, science, economics, psychology, social work, information and communication spheres of society activity, the need for a high level of language training of future specialists in institutions of higher education is increasing. One of the main conditions of such training is the study and mastery of the foreign language skills. The modern socio-economic relations awareness, educational, scientific and professional partnerships are impossible without foreign language communication. The importance and relevance of mastering the spontaneous communication skills by means of a foreign language is increased.

In the conditions of studying the psychological features of foreign language perception, one of the important issues in the modern discourse of the development of education and science is the development of communicative skills, the emergence and overcoming of obstacles and barriers.

During the study and mastering of communicative skills of communication and discussion of professional topics, expression of one's own thoughts, construction of monologic and dialogic speech, anxiety, insecurity and fear arise in students, students become vulnerable to overcoming barriers and do not have the opportunity to successfully and effectively learn a foreign language.

Therefore, among the important competences in mastering a foreign language is the communicative

aspect and the communicative skills of spontaneous communication by means of a foreign language.

Analysis of recent research and publications.

Many researchers devote to the study of psychological barriers, individual reactions to changes that cause the emergence of psychological barriers. In particular, the theoretical and methodological components of the emergence and origin of psychological barriers in the context of psychoanalytic theory are devoted to the study of Z. Freud and Z. Freud's followers – K. Jung, O. Fenihel, K. Horney.

Features of the study of psychological barriers are considered in the context of the humanistic concept of the individual – A. Maslow, K. Rogers and the cognitive direction of the interpretation of the personality in the works of J. Kelly. Psychological barriers are studied in different ways: depending on the nature of the barriers, the essence and methods of analysis.

In general psychology, barriers are classified as cognitive, emotional, meaningful, tactical, etc. In addition, in the activity approach, the researchers distinguish the following groups of barriers: motivational and operational, which are manifested in the behavioral, cognitive, and affective spheres.

In pedagogical science, the study of psychological barriers takes place in the context of the study of problems of barriers in the interaction of participants in the educational process: pedagogical barriers as a didactic problem within the framework of psychological (Glazkova I. Ya. [4]), peculiarities of the emergence of barriers in the period the development of age-related crises of pupils and students during education (T.O. Mitsik [11]), barriers in pedagogical communication (M.P. Kozyrev [9]), the emergence of barriers during the establishment of interaction in the professional activities of teachers (I. V. Androschuk [1]) and others.

Purpose of the article – to reveal the peculiarities of the emergence of psychological barriers during the study of a foreign language and to investigate and propose the main approaches to overcoming these barriers in inclusive institutions.

Presentation of the main research material.

A number of barriers are observed in the acquisition of a foreign language by students of education, which

cause problems in the perception of foreign language vocabulary and mastering of practical communication skills by means of the foreign language.

In the psychological and pedagogical literature devoted to the study of psychological barriers, the priority issue of forming communicative competence on the basis of formed linguistic competence is highlighted.

According to V. Humboldt, the purpose of language teaching is to convey knowledge about its general structure. Research and development of the communicative method are contained in the works of U. Littlewood, G. Pifo, G. Widdowson, etc., who made a significant contribution to the definition and justification of the communicative method, which is focused on organizing the learning process in the context of real speech communication.

According to the Ukrainian researcher F. Batsevich, "communicative personality manifests itself in language activity, in communication it possesses flexible positional, role and communicative strategies and tactics" [2]. The intensive use of interactive means of communication during distance learning, information and communication resources for mastering the English language, which replace classes in the classroom with educational distance classes, at the initial stage of education, causes insecurity of the participants of the educational process, anxiety, fear of learning and communicating using the means of the English language and others.

These emotional states are the causes of psychological barriers in learning a foreign language.

By psychological barriers, we mean obstacles and a mental state that occurs before or during the performance of an educational activity, which prevents the activity from starting, or stops it. Such psychological barriers are most often observed when building communication in a foreign language.

According to I. Zyazyun, communication barriers can be classified as follows: physical (distance, space and time, by which the teacher distances himself from the students); Gnostic (situation during teaching, when the teacher does not pay enough attention to the adaptation of his own foreign language speech to the level of student understanding, expresses himself quickly, too complexly, in long sentences); emotional; psychological; aesthetic [7].

Numerous works are devoted to the study of psychological barriers and their occurrence in the acquisition of a foreign language: O. L. Vysotska, O. V. Ivaniga, A. A. Kaskevich, N. V. Sopilko, N. V. Marchenko, A. V. Massanova etc. In addition, it is important to compare and contrast the means of the native language and foreign language, the density of communication and the low level of inclusion of a foreign language in the student's practical communicative activity, the formation of the process of learning a foreign language and learning various types of speech activity, etc.

For instance, N.V. Marchenko, among the psychological barriers in learning a foreign language, singles out the following: overcoming the "initial fear of such a seemingly difficult task", the barrier of understanding, the barrier of speaking, the school barrier

and the intercultural barrier [10].

In our opinion, the key factors in preventing and overcoming psychological barriers should be the effective organization of training, the emotional content of training, shifting the emphasis from the assimilation of theoretical knowledge to practical educational activities, highlighting the practical value of a foreign language in professional communication, professional formation and growth of future specialists in the fields of economics, social work, finance, accounting and taxation, psychology, etc. According to Professor Jack Richards, it is emotion that is often an important issue "which relates to influence, influence refers to a number of emotional factors that can influence language learning and language use" ("Emotions are often a feature of language classes ... One important issue relates to affect. Affect refers to a number of emotional factors that may influence language learning and language use") [14].

Therefore, during the assimilation of theoretical and practical material from a foreign language, the following equivalent components should be taken into account: language learning and language use. In our opinion, the effective organization of learning and teaching, the formation of a favorable atmosphere for mastering a foreign language in order to overcome psychological barriers, should undoubtedly include:

- correctly constructed motivation for learning a foreign language, in which the professional component is the key, which determines the practical significance of studying professional topics and discussing them with the means of a foreign language, the ability to apply a developmental strategy in overcoming barriers both under the direct guidance of the teacher and during independent study of individual foreign language topics;
- creation of an effective psychological atmosphere, which will involve the inclusion of all participants in the educational process and exclude the appearance of negative emotional states (fear of being rejected by other members of society, unclear or not understanding others, fear of failure, communicative fear – fear of making a mistake, which is often provoked by previous negative experience regarding learning a foreign language, etc.).

With the development of inclusive education and training in the education system and the construction of an inclusive environment in which all participants in the educational process are equal and have equal access to educational space and materials, an important issue is the development of theoretical and methodological tools and the creation of favorable conditions for the inclusion of students with disabilities in joint educational process of mastering educational material, as well as for interaction in the educational process with students with disabilities (with physical impairments and with impairments of intellectual development).

Inclusive education involves the creation of a favorable atmosphere and equal conditions for learning and socialization of each student, however, the organization of this work requires the teacher to have theoretical knowledge, competencies and possession of effective practical psychological and pedagogical techniques.

In the practice of teaching children with special educational needs, with impairment of sight, hearing, locomotor apparatus, there are many barriers to equal access to educational material, its assimilation, to communication with peers by means of a foreign language.

Turning to the innovative experience of practicing teachers, it is possible to highlight the main forms of interaction between the teacher and students with disabilities. In particular, to overcome barriers in learning a foreign language for visually impaired students, teachers widely use audio materials to master communication skills. Visual impairment in students can significantly affect the formation of important skills and cognitive mechanisms in foreign language educational material, because in children with visual impairment, fragmentation is observed, the completeness of the view suffers, slowness of perception, observation.

According to the teacher I.I. Dryga, among the actual methods for use in learning English with visually impaired children, the following can be distinguished:

- watching and listening to films, cartoons, videos, taking into account the student's interests, as well as viewing interviews of favorite actors and actresses, trailers for films/cartoons;

- listening to songs (even background listening);

- listening to audio books, during this process you can write out words by sound, find them by voice search online, correct your own spelling, thanks to which words are involuntarily fixed in memory even with correct spelling;

- application of Pimsler's method, which is based on listening – the audio recording reproduces phrases and sentences in English, and then repeats them in Ukrainian;

- description and signing of objects that surround the student, recording the details, which allows to actively introduce English into everyday life and to note the practical importance of language learning;

- using games (including games on smartphones and other gadgets)/ converting the gadget into English;

- situational situations from everyday life/role plays that motivate mental activity due to the fact that students find themselves in a situation where their ability to communicate using a foreign language is actualized, to be able to listen and understand the interlocutor, to exchange information, etc.;

- communication with friends online;

- walks with speaking, etc. [5].

According to the teacher, the main task of typhlopsychology is to compensate for "the lack of vision due to the intensification of the work of other analyzers (hearing, touch), as well as the formation of the feeling of an obstacle", in order to build images, the processes of imagination can be connected, the formation of logical memory precedes the development of visual memory [5].

In the acquisition of a foreign language by children with dyslexia and dysgraphia, the most important problem is uncertainty. As the author of the online course "English for children with dyslexia and dysgraphia", Olena Ukrainka, notes, it is in individual foreign language classes in the

process of communication that "communication with the same children should make them more confident in their own abilities" [13]. According to the pedagogue, it is communication, and not concentration on learning the means of a foreign language, that contributes to the development of communication skills of children with dyslexia and dysgraphia.

In her opinion, in the process of teaching children with special needs, a number of pedagogical and corrective measures should be implemented, which will prevent the emergence of psychological barriers in children's communication and the mastering of practical skills of foreign language communication, the use of art therapy methods, neurocorrection, global and easy reading, and other psychological – pedagogical methods.

Art therapy methods are actively used to teach younger schoolchildren with mild visual impairment.

In particular, according to Y. Boichuk, O. Kazachiner, when using drawing, making letters from various materials (sticks, ribbons, plasticine), feeling and guessing letters made of plasticine, drawing pictures with plasticine in pairs while observing the frame of the picture with the aim of "development of fine motor skills, correlation of colors" significantly facilitated the assimilation of material from a foreign language [3, p. 152].

To master reading skills in a foreign language by students with mild visual impairments, Yu. Boichuk and O. Kazachiner offered texts "with enlarged and brighter font, which were typed on a computer and printed; with the aim of developing spatial orientation – while familiarizing students with prepositions of place and direction – didactic games were used to search for this or that object hidden in the classroom" [3, p. 153].

The authors emphasize that the creation of an inclusive environment for children with disabilities is extremely necessary, because it creates "an environment where all students, regardless of their educational needs, are able to learn more effectively, improve their social competence, improve communication skills, and also feel part of the community" [3, p. 153].

At the same time, the question of learning a foreign language by students with hearing impairment, hard of hearing and deaf remains open. According to A. Zamsha, "mastering sounding (pronunciation), building and strengthening the sound-letter connection in English is the most difficult for children with hearing impairments" [6, p. 93].

A. Zamsha defends the opinion that there is an urgent need for the use of special techniques and methodologies for teaching students with hearing impairment, because the use of classical approaches and strategies for learning English, as well as "the formation of the ability to read, in particular for children with hearing impairments, are ineffective due to the specifics of language and speech development in conditions of auditory deprivation" [6, p. 94]. The researcher notes that in deaf pedagogy, a comprehensive approach to teaching students with hearing impairments English as a foreign language has not yet been formed.

However, in this article, we defend the opinion that every student of education, regardless of the difficulty in connection with a health disorder, has not only a

constitutional right, but also a moral and spiritual one, and equal opportunities to master a foreign language. In this context, it is the choice of tools for a teacher's work with a student with special educational needs that is important.

Thus, the work of a teacher and the search for methodologies and technologies for working with a student with a disability depends on the peculiarities of physical development, as well as the student's linguistic knowledge, skills and interests.

To overcome the psychological barrier of speaking and exchanging information, as well as to create conditions for the socialization of students with special educational needs, attention should be paid to communicative barriers, because often psychological barriers arise as a result of difficulties in mastering lexical and grammatical material, the student of education has to feel like a full-fledged participant in the educational process, who is on a par with other students without physical and mental health disorders, has the opportunity to communicate, study educational material, adequately respond to spontaneous dialogue, communicative situations in mastering professional communicative topics.

Therefore, in relation to learning lexical material, it is important to focus students on learning new words and expressions in context, with maximum involvement of all types of memory: logical, visual, motor, auditory (using the method of mnemonic associations, selection of synonyms and antonyms, etc.).

In order to avoid the emergence of psychological barriers in speech activity, the teacher needs to create an atmosphere of confidence in the student's abilities, the ability to instantly respond to a communicative situation, and readiness for spontaneous communication. This will be facilitated by the study and free use of clichéd

expressions, speech formulas, which, according to N. Morgunova and S. Prykhodko, "help to get rid of tension in speech and make it more alive" [12, p. 112].

Such formulas and clichés, substitutes for pauses, according to researchers, are *well, I see, you know, I mean, actually/in fact*, etc. These expressions increase the student's level of confidence in his personal abilities, strengthen the student's belief in his own intellectual potential, help to conduct a dialogue professionally by establishing contact with the interlocutor, and allow the student to gain time to understand the interlocutor and find the appropriate words to formulate his own opinion.

Depending on the nosologies, the teacher should use audio and visual aids to develop reading, speaking and listening skills.

Conclusions and suggestions. In our opinion, in a modern inclusive higher education institution, a student must be included in the language environment, taking into account his level of knowledge and mastery of a foreign language, and feel comfortable in the appropriate language environment.

Therefore, agreeing with O. V. Ivaniga [8], one should note the key role of the teacher in the context of students overcoming psychological barriers while learning a foreign language, because the teacher has the task not only to provide new knowledge to students, but also to apply pedagogical measures of preventive of a nature that will provide for the prevention of the possibility of the emergence of psychological barriers, building the appropriate communicative interaction and communicative strategy. After all, this strategy will contribute to the effective learning of a foreign language, the organization of an effective educational space and the process of learning new competencies, which is optimal and pleasant for students and teachers.

Literature:

1. Андрощук І. В. Бар'єри під час налагодження взаємодії у професійній діяльності педагогів. *Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти : збірник матеріалів Всеукраїнської Інтернет-конференції* / за заг. ред. Л.І. Шевчук. Хмельницький : НМЦ ПТО ПК; ФОП Мельник А.А., 2016. С.169–175.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/o>
3. Бойчук Юрій, Казачінер Олена. Створення інклюзивного освітнього середовища на уроках іноземної (англійської) мови в початковій школі. *Гірська школа Українських Карпат*. № 18 (2018). URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/31.pdf
4. Глазкова І. Я. Педагогічний бар'єр як дидактична проблема. URL: <http://scaspee.com/all-materials/36>
5. Дрига І.І. Вивчення англійської мови дітьми з порушеннями зору за допомогою гаджетів та у повсякденному житті. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vivchennya-angliysko-movi-ditmi-z-porushenniyami-zoru-za-dopomogoyu-gadzhativ-ta-u-povsyakdennomu-zhitti-151847.html>
6. Замша А. В. Формування в учнів із порушеннями слуху англомовних читацьких умінь. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. Випуск 17. Т. 2. 2019. С. 91-94. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/22.pdf
7. Зязюн І.А. Основи педагогічної майстерності : навчальний посібник для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Посвіта, 1989. 302 с.
8. Іваніга О.В. Психологічні бар'єри студентів немовних спеціальностей під час вивчення англійської мови та шляхи їх подолання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 61. Т. 2. 2018. С. 60-63.
9. Козирев М. П. Бар'єри педагогічного спілкування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2. Львів : 2013. С. 136-146. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/en/documents_pdf/visnyky/nvsp/02_2013/13kmpbps.pdf
10. Марченко Н.В. Психологічні бар'єри при вивченні іноземних мов. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 2017. URL: <https://cutt.ly/nRBIfcy>

11. Міщик Т.О. Психологічні бар'єри та афект неадекватності як один із факторів образу світу девіантних підлітків. *Наука-практиці. Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 9 (52) /09/2016. С. 22-27.
12. Моргунова Н.С., Приходько С. О. Мовні бар'єри та можливості їх подолання в процесі вивчення іноземної мови студентами технічних ЗВО. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика професійної освіти*. Випуск 30. Т. 1. 2020. С. 109-112. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/30/part_1/24.pdf
13. Спеціальний курс допоможе вивчити англійську дітям з дислексією. URL: <https://osvitoria.media/news/spetsialnyj-kurs-dopomozhe-vyvchyty-anglijsku-dityam-iz-dysleksiyeyu/>
14. Jack C. Richards Psychological barriers in speaking English. Website of educator & arts patron Jack C. Richards. URL : <https://www.professorjackrichards.com/psychological-barriers-in-speaking-english/>

References:

1. Androshchuk I. V. (2016). Bariery pid chas nalahodzhennia vzaiemodii u profesiinii diialnosti pedahohiv [Barriers during the establishment of interaction in the professional activity of teachers]. *Metodychni zasady pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv systemy profesiinoi osvity : zbirnyk materialiv Vseukrainskoi Internet-konferentsii*. Khmelnytskyi : NMTs PTO PK; FOP Melnyk A.A.. S. 169–175. [in Ukrainian]
2. Batsevych F. S. (2009). Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication]. Retrieved from: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/o> [in Ukrainian]
3. Boichuk Yurii, Kazachiner Olena (2018). Stvorennia inkluzyvnogo osvitnoho seredovyscha na urokakh inozemnoi (anhliiskoi) movy v pochatkovii shkoli [Creating an inclusive educational environment in foreign (English) language classes in primary school]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*. № 18. Retrieved from: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/31.pdf [in Ukrainian]
4. Hlazkova I. Ya. (n.d.). Pedahohichniy barier yak dydaktychna problema [Pedagogical barrier as a didactic problem]. Retrieved from: <http://scaspee.com/all-materials/36> [in Ukrainian]
5. Dryha I.I. (2020). Vyvchennia anhliiskoi movy ditmy z porushenniamy zoru za dopomohoiu hadzhetiv ta u povsiakdennomu zhytti [Learning English by visually impaired children with the help of gadgets and in everyday life]. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/stattya-vivchennya-anglijsko-movi-ditmi-z-porushennyami-zoru-za-dopomogoyu-gadzhetiv-ta-u-povsyakdennomu-zhitti-151847.html> [in Ukrainian]
6. Zamsha A. V. (2019). Formuvannia v uchniv iz porushenniamy slukhu anhlo-movnykh chytatskykh umin [English reading skills formation in hearing impairment pupils]. *Innovatsiina pedahohika. Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan)*. Vypusk 17. T. 2. S. 91-94. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/22.pdf [in Ukrainian]
7. Ziazun I. A. (1989). Osnovy pedahohichnoi maisternosti : navchalnyi posibnyk dlia pedahohichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv [Basics of pedagogical skill: a study guide for pedagogical specialties of higher educational institutions]. *Posvita*, 302 s. [in Ukrainian]
8. Ivaniha O.V. (2018). Psykholohichni bariery studentiv nemovnykh spetsialnostei pid chas vyvchennia anhliiskoi movy ta shliakhy yikh podolannia [Psychological barriers of students of non-linguistic majors when learning English and ways to overcome them]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 61. T. 2. S. 60-63. [in Ukrainian]
9. Kozyriev M. P. (2013). Bariery pedahohichnoho spilkuvannia [Barriers to pedagogical communication]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. Lviv. S. 136-146. Retrieved from: https://www.lvduvs.edu.ua/en/documents_pdf/visnyky/nvsp/02_2013/13kmpbps.pdf [in Ukrainian]
10. Marchenko N.V. (2017). Psykholohichni bariery pry vyvchenni inozemnykh mov [Psychological barriers in learning foreign languages]. *Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Hryhoriia Skovorody*. Retrieved from: <https://cutt.ly/nRBIfcy> [in Ukrainian]
11. Mitsyk T.O. (2016). Psykholohichni bariery ta aфект neadekvatnosti yak oдын із faktoriv obrazu svitu deviantnykh pidlitkiv [Psychological barriers and the affect of inadequacy as one of the factors of the image of the world of deviant teenagers]. *Nauka-praktytsi. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. № 9 (52) /09/2016. S. 22-27. [in Ukrainian]
12. Morhunova N.S., Prykhodko S. O. (2020). Movni bariery ta mozhlyvosti yikh podolannia v protsesi vyvchennia inozemnoi movy studentamy tekhnichnykh ZVO [Language barriers and the possibilities of their supplements in the process of learning foreign language by students of technical universities]. *Innovatsiina pedahohika. Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. Vypusk 30. T. 1. S. 109-112. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/30/part_1/24.pdf [in Ukrainian]
13. Osvitoria (2019). Spetsialnyi kurs dopomozhe vyvchyty anhlijsku ditiam z dysleksiieiu [A special course will help children with dyslexia learn English]. Retrieved from: <https://osvitoria.media/news/spetsialnyj-kurs-dopomozhe-vyvchyty-anglijsku-dityam-iz-dysleksiyeyu/> [in Ukrainian]
14. Jack C. (n.d.). Richards Psychological barriers in speaking English. Website of educator & arts patron Jack C. Richards. Retrieved from: <https://www.professorjackrichards.com/psychological-barriers-in-speaking-english/> [in English]

UDC 159.37.013.42. – 055.26

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-2>

Zhyliak Nataliia Viktorivna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work,
Psychology and Socio-Cultural Activity named after T.Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»
NatalieZhylyjak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3772-6687
Scopus ID: 57221372045

Gevchuk Nataliia Serhiivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Pedagogics and Social Work,
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
antnata@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4067-0311
Researcher ID: H-2655-2019

THE ROLE OF THE FAMILY ON THE FORMATION OF STUDENTS' PERCEPTIONS WITH DISABILITY ABOUT FUTURE MARRIAGE LIFE

Introduction. The article analyzes the role of the family in society as the basis of psychosocial, cultural and educational, economic, moral and spiritual renewal of the state. The article affirms the opinion and idea that the family is an important social institution that stands at the origins and formation of all individuals without exception. Ways of harmonizing the family and an effective approach to its formation, the formation of ideas about the future family among young people with disabilities are highlighted. The main studies devoted to the peculiarities of the functioning of families, their structure, as well as different approaches to understanding the family and marriage are disclosed.

Purpose. To analyze and determine the role of the family in the development of young people with disabilities as an important psychological component of the life of society, as well as to prove that one of the important psychological functions of the family is the preparation and upbringing of the next generations, since the role of parenthood has a socio-cultural nature and includes a system of norms and values determined by culture and society, which determine the distribution between parents of the duties or functions of caring for children and, necessarily, their upbringing in the family; regulate the content and characteristics of roles, models and patterns of role behavior.

The main characteristics and signs of the family as a small social group are highlighted, i.e. the necessity of integral psychological factors (family interests, public opinion, psychological climate, etc.), which arise and strengthen with the birth and development of the family; the existence of defining parameters of the family, that is, the group as a whole. An analysis of the importance of the family and, especially, family upbringing in the formation of the personality of a child, especially with a disability, was carried out. It is noted that the family at the current stage of the development of society is in dire need of multifaceted help: material, psychological, cultural, etc.

Results. The article identifies and suggests important ways to improve educational influences and strengthen the modern family. Preparation of young people for married life should be carried out at all stages of their age development and be inseparable from the general problems of upbringing.

Key words: family; idea of family; the influence of the parental family; married life.

Жиляк Наталія Вікторівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т.Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Гевчук Наталія Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПРО МАЙБУТНЄ ПОДРУЖНЄ ЖИТТЯ

Вступ. У статті здійснено аналіз ролі сім'ї у соціумі, як основи психосоціального, культурно-освітнього, економічного, морально-духовного оновлення держави. У статті утверджується думка та ідея про те, що сім'я – це важливий соціальний інститут, який стоїть біля витоків та формування усіх без виключень особистостей. Висвітлено шляхи гармонізації сім'ї та дієвого підходу до її утворення, формування у молоді з інвалідністю уявлень про майбутню сім'ю. Розкрито основні дослідження, присвячені особливостям функціонування сімей, їхній структурі, а також різні підходи до розуміння сім'ї та шлюбу.

Мета. Здійснити аналіз та визначити роль сім'ї у розвитку молоді з інвалідністю як важливої психологічної складової життєдіяльності суспільства, а також довести, що одна з важливих психологічних функцій сім'ї – це підготовка та виховання наступних поколінь, так як роль батьківства має соціокультурну природу і охоплює систему визначених культурою та суспільством норм та цінностей, що визначають розподіл між батьками обов'язків чи функцій опіки за дітьми і, обов'язково, їх виховання в сім'ї; регулюють зміст та характеристики ролей, моделей і шаблонів рольової поведінки.

Виділено основні характеристики та ознаки сім'ї як малої соціальної групи, тобто обов'язковість інтегральних психологічних чинників (інтереси сім'ї, суспільна думка, психологічний клімат тощо.), які виникають та зміцнюються з зародженням та розвитком сім'ї; існування визначальних параметрів сім'ї, тобто групи як єдиного цілого. Здійснено аналіз значення сім'ї і, особливо, сімейного виховання у формуванні особистості дитини, тим паче з інвалідністю. Зазначено, що сім'я на сучасному етапі розвитку суспільства – гостро потребує різносторонньої допомоги: матеріальної, психологічної, культурологічної тощо.

Результати. У статті визначено та запропоновано важливі шляхи покращення виховних впливів та зміцнення сучасної сім'ї. Підготовка молоді до подружнього життя має здійснюватися на всіх етапах його вікового розвитку і бути невіддільною від загальних проблем виховання.

Ключові слова: сім'я; уявлення про сім'ю; вплив батьківської сім'ї; подружнє життя.

Analysis of recent research and publications. An important place in the state policy of Ukraine is occupied by the family, as a powerful source of psychological, social, economic, moral, spiritual strengthening and growth of society and the individual, which in crisis conditions is able to withstand psychological, economic, social overloads, while providing ethical, psychological and spiritual support of a normal person or a person with a disability [10, c. 5]. As scientists (Alekseenko T., Postovy V.) prove: "the family is always at the center of complex socio-economic processes of micro- and macro-society.

In the process of historical development, under the influence of the prevailing mode of production, lifestyle and social relations, the relations between family and society, family and individual have systematically changed and are changing.

The progress of society is interconnected with the elimination and reduction of discrimination against women at work, in various spheres, in marriage legislation, with significant changes in family functions, ensuring conditions for improving family relations, strengthening and expanding education. All socio-economic, cultural processes, positive and negative, occurring in society, affect the life of the family, which is the center of society.

The family and its moral position are directly influenced by factors of the surrounding social environment: socioeconomic processes of production and labor teams, everyday life [7, c. 36-37].

We agree with the opinion that the family is, according to the definition of many scientists, a small social group that is either a powerful factor in the development and emotional and psychological support of an individual or a source of a person's mental trauma and various personality disorders associated with it. As a stable and important social institution, it creates a basis for personality formation. The point is not only that family education is the foundation compared to other social forms of education.

It is about the fact that family and educational relationships are formed and function on the basis of feelings, intimacy of people, their family ties, desires, common life, etc. [1; 8]. The importance of the family is determined by the orientation of each of its members.

When a person relies on the norms, values and opinions of group (family) members, the group acts as

a referent (significant), with which a person compares himself as a standard. In this case, the family acts as a source of social attitudes and value orientations of the individual. Focusing on a significant group, a person learns and evaluates himself, his own actions, lifestyle and ideals.

It can be argued that the family as a reference group has two important functions - normative and comparative [2, c. 57].

The most important function of the family is the upbringing of the younger generation, which is a social function. Parental roles have a socio-cultural nature and are characterized by a system of norms and rules specified by society, which regulate the distribution between parents of the responsibilities of caring for children and raising them in the family; determine the content of roles, models of role behavior.

"Parents are responsible to society for organizing a system of conditions that correspond to the child's age characteristics at each stage of ontogenesis and provide optimal opportunities for his personal and mental development," Kon believed. In the history of parenthood, the tendency to increase the importance of the institution of the family is becoming more and more obvious. Previously, the responsibility for raising a child rested with society, while individual parenthood affected only a certain period, until the child began to work or until the child began to perform its social functions [4, c. 201].

According to M.I. Lisina, the important tasks of the family at the current stage of society's development are the formation of the child's basic needs - the need for emotional acceptance, social contact, basic trust in the world (E. Erikson) and attachment (J. Bowlby, M. Ainsworth) in childhood [1-3].

Purpose and main tasks: studying ways to strengthen the family and finding an approach to its successful formation, forming ideas about a possible harmonious future family among young people with disabilities. The productivity and emotional and positive nature of interpersonal relationships, their priority, reliability and stability, joint activity and cooperation with adults of a child with a disability, as an example of competence, basic support and initiation to independent activity make the family a unique structure that provides unique conditions for personal and intellectual development of the child [2; 7].

In this case, we can say that the family educates the tastes, needs, and inclinations of the younger generation. First of all, it depends on her how much a young person will be able to remain herself, resist incomprehensible and destructive fashion, etc.

The essence of emotional relations between family members was revealed by the well-known teacher Vasyl Sukhomlynsky [9], who emphasized that normal moral development, harmony of love, happiness (and the moral health of a person depends on harmony) are possible only if the child is convinced that her parents need her very, very much.

Presentation of the main research material. It is important to single out several main features of a family (a small social group), namely: the presence of integral psychological characteristics that are formed with the emergence and development of a family (public opinion, psychological climate, family interests, etc.); the existence of the main characteristics of the family (group) as a whole. A family characteristic is an indicator that characterizes a certain property or feature.

Despite the fact that the family has significant educational opportunities, in practice they are not fully realized. There are various reasons for this, both social and psychological. The thesis that a person receives the first experience of social interaction in the family, as the most important institution of socialization of the individual, becomes important. Throughout a person's life, the family (parental, and then own) continues to be the determining place for obtaining such experience [8, c. 68-69].

According to Antonov M., Sheveldina O., Holod S., the family can be considered as a model and as a form of basic life training of an individual. A child gains social experience through direct interaction (relationships) with parents, siblings, and older family members, and at the same time, the socialization process is ensured through the child's observations of the features of social interaction (relationships) between other family members [3; 6; 7]. Relationships between people in any sphere of their lives, and especially in the family, are the most essential component for ensuring the so-called "quality of life". Everyone wants to avoid suffering, to feel happy.

According to S. Lukashkov, the family is an important institution and a special social system that is a component of society and includes other subsystems (family members), it is a small social group, a primary collective. This allows us to assert such characteristics of the family as: blood, marriage, love, intergenerational, adopted ties between family members, feelings of safety, protection, family feelings, respect; common life and cohabitation of family members; availability of functions in society (types of family activities); the rights of the family in society and the rights of family members in the family, duties towards each other and responsibility before the state [3].

The most important function of the family, according to Mudryk A., is ensuring the personal happiness of people, reproduction and upbringing of the young generation thanks to effective mutual assistance and mutual moral responsibility - it implies the realization of goals that go beyond family relationships and are

socially determined and socially significant [6, p. 89]. In order to get a complete picture of the family, it is necessary to take into account the relationships that are formed in it, such as: husband - wife, parents - children, children - parents, children - children.

These structural characteristics of the family, having relative independence, represent its socio-psychological unity. A full-fledged family is one that has all types of relationships. Strong relationships are the foundation for a person with a disability. The role and influence of the family on the formation of cognitive processes, character, self-esteem of the child, and its formation is decisive.

One of the reasons for failures or, on the contrary, achievements in the upbringing of the younger generation is rightly considered to be the family atmosphere. This is due to the fact that:

1. the family influences the formation of the child's psyche and personality, therefore it takes responsibility for the behavior and characteristics of its child: the child's physical and emotional development. In particular, in early childhood, the role of the family cannot be compensated by other institutions of socialization. In adulthood, the importance of family influence decreases, and in old age it increases again;

2. the family determines the formation of the psychological gender of the child. This influence is significant in the first three years of an individual's life. It is in the family that the process of gender identification takes place - the assimilation and comparison of attributes of a certain gender (clothing, behavior patterns) with certain personal characteristics;

3. the family plays an important role in the cognitive development of the child, influences the child's motivation to study, general cultural development, and the formation of the value of continuing education and self-education;

4. the family creates the basic prerequisites for personal mastery of social norms and values. The family is decisive in a person's mastery of the norms of family roles;

5. it is in the family that the determining value orientations of a person in the spheres of social and interethnic relations, which shape the lifestyle, the level of harassment, life prospects and methods of their implementation, will be established;

6. it is the family that performs the function of socio-psychological support of the individual, which affects his self-esteem, level of self-perception, character, temperament properties and effectiveness of self-realization.

According to A.V. Mudryka: "the family, being an important factor in the socialization of a child, creates a personal environment for human life and development, the quality of which is measured by four main parameters" [6, p. 91-93]:

1. socio-cultural, which is determined by the educational level of each family member and their active participation in society;

2. socio-economic, which is determined by property gains, characteristics and employment of each family member;

3. technical and hygienic, which is determined by living conditions, housing arrangement;

4. demographic, which is determined by the structure of the family (large or nuclear, full or incomplete, childless, small or large). Therefore, the role of the family and family upbringing is leading in the formation of the personality of a child, especially one with a disability.

At the same time, the modern family itself needs material, psychological and cultural assistance.

We offer the following ways to increase the educational potential and strengthen the modern family:

1. early preparation of young people for family life, for fulfilling the roles of husband and wife, father and mother;

2. formation of a valuable attitude to life, to each specific personality;

3. increasing the priority of a healthy lifestyle and general cultural level;

4. filling life with charitable deeds;

5. accumulation of experience of humane relations and behavior in certain situations;

6. provision of sufficient material conditions for family functioning.

The high level of divorces and the trend of consensual cohabitation make it urgent to search for ways to stabilize the family and an appropriate approach to its formation, forming young people's ideas about the future family.

This topic is especially important for young people with disabilities, because there are psychological prerequisites for creating a family (need for love, sexual orientation, independence from parents in choosing a spouse and deciding to get married), and, accordingly, questions and problems that require solutions and scientifically based answers, which young men and women must learn to find on their own in the future.

Family and school prepare a growing person for professional work, social activities and family life.

Each of these tasks (including the third one!) is of great importance for society. Public opinion came to realize this relatively recently. The preparation of young people for family life was given secondary importance until recent years [3, p. 46].

V. A. Sukhomlynskyi was a tireless champion of preparing the younger generation for family life. He believed:

a) "a person must be prepared for maternal and paternal duties almost from the cradle" [9, p. 23];

b) "raising a good mother and a good father is, strictly speaking, the solution to a good half of all the school's problems [9, p. 25].

In our opinion, his next thought is quite important: "The most difficult page of human wisdom is to understand with the mind and heart what it means to love so that the one you love is happy, so that the one born of love is happy. Not only personal happiness depends on how young generations will master this great wisdom. The beauty, moral purity, happiness of the whole society depends on this" [9, p. 36].

Preparation of the young generation for family life should be carried out at all stages of their age development and be inseparable from the general problems of

upbringing. Personality is not formed individually. It is impossible to prepare a person separately for family life, for industrial activity, for the manifestation of an active life position in a team, etc. [8, p. 87].

However, each area of human life and each type of activity has its own specifics, which must be taken into account when preparing the younger generation for them.

Based on this, in psychology, preparation for family life is considered, on the one hand, as part of the general process of forming a comprehensively developed personality, on the other hand, as a special educational work to arm a young person with the knowledge and skills necessary for a happy family life. In the process of life itself, young people take over from older generations a lot of knowledge about relationships with people of the opposite sex, about marriage, about family, learn norms of behavior.

All this is very valuable, but at the current pace of life, the "natural" mechanism of transmitting such knowledge is no longer sufficient.

Therefore, an important place should also belong to the special preparation of the young generation for life; to create a family in the future; to fulfill marital and parental duties; to raising children [5, p. 25].

The methodological basis of the system of preparing young people for family life consists of provisions on the essence of the individual; about the determining role of social existence in the development of consciousness; about the social nature of the essence of education; about the role of social practice as the main transforming force in the formation and development of personality; about the activity of the individual himself in mastering knowledge, culture, and experience of socially valuable activities; about the historically natural development of marital and family relations.

The most important are the following provisions contained in legislative documents; the acceleration of socio-economic development cannot be achieved without great work on the spiritual development of people; it is necessary to ensure that a person is brought up not simply as a carrier of a certain amount of knowledge, but first of all - as a citizen of society, with his own attitudes, morals and interests, a high culture of work and behavior; educational work should cover all aspects of people's life, including their daily life, leisure time, and the sphere of family relations.

When determining the content and methods of raising a family member, the requirements of society for the formation and development of the individual, for the nature of marital and family relations, should also be taken into account. Among them, the most important are: orientation not only for today, but also for tomorrow's perspective, reliance on various types of activities (educational, labor, family, social, political, artistic, sports); society's demands on the family; the complexity of the process of its creation; change in lifestyle and family functions; new nature of economic relations in the family; complication of interpersonal relations between husband and wife, parents and children, relatives; educational potential of the family [5, p. 126].

Based on the methodological and theoretical foundations, taking into account the above requirements, it can be stated that the preparation of the young generation for family life should include the following directions:

1. General social, which reveals the state policy in the field of marriage and family relations and demography, as well as data on the way of life, on the social essence of marriage and family relations, on the importance of the family as the most important center of society, on ideological values, on the social roles of men and women and children.

2. Ethical, which includes education, first of all, of the following moral qualities: equal social relations with representatives of the opposite sex; friendship, respect for mother, father, elders and juniors; needs in raising children; responsibility, loyalty, honesty, restraint, kindness, compliance; awareness of the moral foundations of marital and family relations; love as the moral basis of marriage; cultures of intimate feelings; ideas about the ideal husband and wife, about father and mother.

3. Legal: familiarization with the basics of legislation on marriage and family; with the most important provisions of family law; with the responsibilities of a man and a woman in relation to each other, to children, parents, to society.

4. Psychological: the formation of concepts about the peculiarities of the psychology of interpersonal relations of youth; about the psychological foundations of marriage and family life, the ability to understand the psychology of other people; development of feelings necessary for married and family life; communication skills, etc.

5. Physiological and hygienic, which includes knowledge of the physiological characteristics of male and female organisms; issues of personal hygiene, etc.

6. Pedagogical, which includes the formation of ideas about the role of the family in raising children, its pedagogical potential, the specifics of family education, the educational functions of the father and mother, about ways to improve the pedagogical culture of parents, as well as arming youth with specific knowledge and skills for self-education and child education .

7. Aesthetic, which includes the formation of an attitude towards family life as an independent aesthetic value.

8. Economic: arming with knowledge about the family budget, household culture, management skills, etc. Thus, preparing young people for family life? including young people with disabilities, is a complex of comprehensive interactions with parents, teachers, peers, with other people, with the means of culture and mass information, as a result of which people become aware of the peculiarities of relationships, the development of relevant feelings, the formation of ideas, views, beliefs, qualities and habits.

The results. In the areas of study and influence on the individual regarding readiness for marriage and family life, four components can be distinguished:

1. Physiological maturity and sexual readiness. It has been proven that the beginning of the marriageable age

means the completion of a person's physical development: growth, body weight, chest circumference, and muscles in terms of their size in student youth approach the size of an adult. This testifies to the ability of young people to conceive a child without risking their life and health, and for a girl, also the ability to bear and give birth to a healthy child.

Family life involves human sexuality: a complex biopsychic phenomenon, that is, the product of the interaction of biological, psychological and social forces. Sexual readiness is based on orientation to mutual sexual-erotic experiences with a beloved, sometimes idealized, partner of the opposite sex, whom a young person trusts and whose trust he is able to respond to, with whom he is willing and able to share responsibility for joint work, procreation and recreation in order to to provide opportunities for favorable development of future children; very important are the values of anatomy and physiology, the culture of sexual communication.

2. Social readiness. Among the important factors of readiness to start a family in modern society, we will single out the following: graduation, mastering a profession or continuing higher education, finding a job, and starting independent work. Inextricably linked to this is socio-economic readiness for marriage, which ensures the ability of young people to financially support themselves and their family members.

Social readiness for married life is based on young people's awareness that they are responsible for each other, for their own family, for their children; understanding that future marriage partners are equal members of society who assume and fulfill social roles and responsibilities, understand the legal basis of marriage.

3. Psychological readiness. Young people can be considered ready for marriage when they have formed their own ideal of a modern family, if they are clearly aware of the motives for getting married, what they expect from the family, what family relationship models they want to build, what obligations are imposed on them married life, parenthood.

The future young couple should be ready to create favorable conditions for family life through well-informed joint efforts.

In the first group of reasons, love, common views and interests, mutual sympathy, respect and friendship, external attractiveness, the desire to have children, feelings of loneliness, the probability of having a child, etc. are most often found. the second group includes financial security, the availability of housing for the future husband (wife), the desire to move to the city, the will of the parents. The fact that moral regulators are brought to the fore can only please us: our society does not support marriages concluded for useful purposes.

Married life requires a combination of self-respect with respect for each other, for parents. Such moral qualities as responsibility, loyalty, honesty, restraint, kindness, humanity, a sense of duty to one's wife (husband), family, and children are of prime importance here.

Conclusions and suggestions. Harmonious development of all the components described above is important. This is possible with a healthy lifestyle of the

older generations, with the creation of conditions for the comprehensive development of the younger generation, happy families. But since nowadays the reality is quite far from this ideal, and every young person is a unique individuality, it is not easy to achieve a harmonious readiness for marriage. But it is not necessary to spare effort, time, or resources. And it depends primarily

on the composition of the growing personality, on its purposefulness, abilities, on the ethical direction and activity of activity.

It is necessary to develop and implement scientific and methodological programs, psychological trainings to prepare student youth for family life in the conditions of a higher education institution.

Список літератури:

1. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2020 року. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2020. 144 с.
2. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. 144 с.
3. Демидова Т.А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю в старшокласників: Дис. канд. психол. наук, 19.00.07 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ 2003, 272 с.
4. Дьоміна І.С. Етика та психологія сімейного життя. Київ: Радянська школа, 1985. 267 с. 300
5. Костів В. Формування емоційно-інтимної культури сім'янина. Народньо-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина. Івано-Франківськ, 1996. 189 с.
6. Назарова І.Б., Посипкіна Н.М. Планування сім'ї. Київ: «Здоров'я», 2004. 160 с.
7. Педагогіка сім'ї: навчальний посібник. / С.Н. Куровська. Тесеї, 2006. 192 с.
8. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: «Сім'я та освітні інституції». Полтава: Довкілля-К, 2008. 228 с.
9. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ: Радянська школа, 1978. 185 с.
10. Федоренко Р.П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза: Моногр. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.

References:

1. State Institute of Family and Youth Problems (2020). Vykhovnyi potentsial simi v suchasnykh umovakh: tematychna Derzhavna dopovid pro stanovyshche simei v Ukraini za pidsumkamy 2020 roku [The educational potential of the family in modern conditions: the thematic State report on the situation of families in Ukraine based on the results of 2020]. Kyiv. 144 s. [in Ukrainian].
2. State Institute of Family and Youth Problems (2002). Vykhovnyi potentsial simi v suchasnykh umovakh: tematychna Derzhavna dopovid pro stanovyshche simei v Ukraini za pidsumkamy 2001 roku [The educational potential of the family in modern conditions: the thematic State report on the situation of families in Ukraine based on the results of 2001]. Kyiv. 144 s. [in Ukrainian].
3. Demydova T.A. (2003). Osoblyvosti formuvannya uiavlen pro maibutniu simiu v starshoklasnykiv: Dysertatsiia kandydata psykholohichnykh nauk, 19.00.07 [Peculiarities of the formation of ideas about the future family among high school students: Dissertation of the candidate of psychological sciences, 19.00.07]. Kyiv. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova. 272 s. [in Ukrainian].
4. Domina, I.S. (1985). Etyka ta psykholohiia simeinoho zhyttia [Ethics and psychology of family life]. Kyiv: Radianska shkola. 267 s. [in Ukrainian].
5. Kostiv, V. (1996). Formuvannya emotsiino-intymnoi kultury simianyina. Narodno-pedahohichni idei mynuloho u formuvanni suchasnoho simianyina [Formation of the emotional and intimate culture of a family member. Folk-pedagogical ideas of the past in the formation of a modern family man]. Ivano-Frankivsk. 189 s. [in Ukrainian].
6. Nazarova, I.B., Posypkina, N.M. (2004). Planuvannya simi [Family planning]. Kyiv: "Zdorovia". 160 s. [in Ukrainian].
7. Kurovska S.N. (2006). Pedahohika simi: navchalnyi posibnyk [Family pedagogy: a study guide]. Tesei. 192 s. [in Ukrainian].
8. Sedykh, K.V. (2008). Psykholohiia vzaiemodii system: "Simia ta osvritni instytutsii" [Psychology of interaction of systems: "Family and educational institutions"]. Poltava: Dovkillia-K. 228 s. [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V. (1978). Batkivska pedahohika [Parental pedagogy]. Kyiv: Radianska shkola. 185 s. [in Ukrainian].
10. Fedorenko, R. P. (2007). Psykholohiia molodoi simi i simeina kryza: monohrafiia [Psychology of a young family and family crisis: Monograph]. Lutsk: RVV "Vezha". Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 168 s. [in Ukrainian].

УДК 377.36:33](477.43-21)(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-3>

Комарницька Людмила Миколаївна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри професійної та спеціальної освіти
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
kob-@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6742-8314

Scopus ID: 58564298300

Web of Science Researcher ID: ABG-3996-2020

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЛАНОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТЕХНІКУМ-ІНТЕРНАТ: ПЕРШІ КРОКИ ДІЯЛЬНОСТІ (1970-ТІ РР.)

Вступ. Нині одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей з інвалідністю, яких налічувалося більше 3 млн. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тенденцією до зростання кількості молодих людей та дітей, які потребують спеціальної освіти, яка би сприяла їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя. Останні роки позначені значними змінами у системі інклюзивної освіти.

Перші кроки постало у 1971 р. Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату відбувалися в умовах відсутності належно обладнаних навчальних приміщень, їдальні, гуртожитку, що змусило дирекцію відтермінувати навчання. Керівництву довелося вирішувати надскладне завдання формування кваліфікованого педагогічного колективу, навчально-допоміжного персоналу, налагодження чіткої роботи структурних підрозділів, створення відповідної матеріально-технічної бази. Роки становлення закладу були дуже складними. Все ж, незважаючи на труднощі, вдалося забезпечити достатній рівень навчально-виховної роботи, впровадити у практику досягнення педагогічної науки і передового педагогічного досвіду, заохотити викладачів, насамперед молодих, підвищувати свій методичний і теоретичний рівень. Зверталася увага на формування викладацького складу кадрами, які мали значний виробничий досвід роботи, що, своєю чергою, забезпечувало реалізацію принципу поєднання на заняттях теорії та практики, навчання учнів на реальних прикладах з професійної діяльності викладачів.

Мета статті – на основі наукового аналізу конкретного історичного матеріалу комплексно і всебічно дослідити період історичного шляху, зокрема 1970-ті роки, тобто перше десятиліття від створення Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату.

Результати досліджень доводять актуальність інформації для дослідників історії освіти Подільського краю, викладачів і студентів ЗВО у науково-дослідній і виховній роботі.

Ключові слова: *технікум, інтернат, освіта, спеціальність, люди з інвалідністю.*

Komaritska Liudmyla Mykolaivna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Professional and Special Education,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

KAMYANETS-PODILSKYI BOARDING SCHOOL OF PLANNING AND ECONOMICS: FIRST STEPS OF ACTIVITY (1970S)

Introduction. Today, one of the priority areas of our state's policy is the creation of an inclusive educational environment. As in most countries of the world, in Ukraine, the concept of inclusive education is applied, as a rule, to people with disabilities, of whom there were more than 3 million. The relevance of the mentioned problem is due to the tendency to increase the number of young people and children who need special education, which would contribute to their social adaptation and integration into active social life. Recent years have been marked by significant changes in the system of inclusive education.

The first steps of the Kamianets-Podilskyi Planning and Economic Technical Boarding School, which was established in 1971, took place in the absence of properly equipped educational premises, a dining hall, and a dormitory, which forced the directorate to postpone studies. The management had to solve the extremely difficult task of forming a qualified teaching staff, educational and support staff, establishing a clear work of structural divisions, creating an appropriate material and technical base. The years of establishment of the institution were very difficult. Nevertheless, despite the difficulties, it was possible to ensure a sufficient level of educational work, to put into practice the achievements of pedagogical science and advanced pedagogical experience, to encourage teachers, especially young ones, to raise their methodological and theoretical level. Attention was paid to the formation of the teaching staff with personnel who had significant industrial work experience, which, in turn, ensured the implementation of the principle of combining theory and practice in classes, teaching students based on real examples from the professional activities of teachers.

The purpose of the article is on the basis of a scientific analysis of specific historical material comprehensively investigate the period of the historical path, in particular the 1970s, that is, the first decade after the establishment of the Kamianets-Podilskyi Planning and Economic Boarding School.

The research results prove the relevance of the information for researchers of the history of education of the Podilsk region, teachers and students of higher education institutions in research and educational work.

Key words: *technical school, boarding school, education, specialty, people with disabilities.*

Медико-педагогічна, професійна та соціальна реабілітація осіб з інвалідністю є складовою частиною спеціальної освіти. Нині у нашій державі функціонують спеціальні заклади освіти (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти), які забезпечують рівні права та можливості осіб з інвалідністю у здобутті певного рівня освіти. Діяльність цих закладів освіти базується насамперед на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення її до освітнього процесу. В пріоритетах спеціальних закладів професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти – професійне навчання молодих людей з інвалідністю, яке, з одного боку, сприяє їхньому самозабезпеченню та матеріальній незалежності, з іншого – є потужним засобом самоствердження особистості. Один з таких закладів постав на початку 70-х рр. минулого століття на теренах Поділля у славному історичному місті Кам'янець-Подільський.

4 червня 1971 р. відповідно до наказу Міністерства соціального забезпечення УРСР за № 56 було започатковано Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат (нині – Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут») [1, с. 278]. Одним з ініціаторів створення цього закладу освіти став двічі Герой Радянського Союзу, генерал-майор, командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання О. Федоров, який з травня 1957 р. по квітень 1979 р. очолював Міністерство соціального забезпечення УРСР. Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат до 2012 року перебував у підпорядкуванні цього міністерства. Технікум мав здійснювати підготовку молодших спеціалістів економічного профілю для промислового і сільськогосподарського виробництва України з числа молодих людей з інвалідністю.

Відсутність належно обладнаних навчальних приміщень, їдальні, гуртожитку змусили відтермінувати навчання. Безпосередню освітню роботу заклад розпочав 1 жовтня 1971 р. У міськрайонній газеті «Прапор Жовтня» з цього приводу кореспондент В. Кримський зазначав: «Вчора у нашому місті відкрилися двері ще одного середнього спеціального учбового закладу – планово-економічного технікуму, який готуватиме спеціалістів для промислового і сільськогосподарського виробництва. В технікумі на I курсі навчається 110 учнів. Це – діти робітників, колгоспників, службовців нашої області та багатьох інших областей України. Новий учбовий заклад і всі його учні знаходяться на повному державному утриманні. Тепер у місті два інститути, загально-технічний факультет та 10 технікумів і училищ. В них навчається близько 10 тисяч студентів і учнів» [2, с. 1]. 11 жовтня відбулося перше засідання педагогічної ради, учасниками якого були В. Іустінов, В. Мрачковський, Р. Олійник, А. Волкова, С. Латішева, Л. Вольська, Ю. Чайковська, О. Цибульська, Л. Кирилук, Г. Зубар, А. Шаповалов, Е. Житомирська,

Л. Криничанська, В. Лобова, М. Кіт, Ю. Повержук. Секретарем ради вибрали Л. Кирилук. На цьому засіданні, окрім виборів секретаря, розглянуто низку інших питань: «Завдання педколективу на новий навчальний рік», «Обговорення і затвердження заходів з виконання рішень XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду КПУ», «Розгляд і затвердження правил внутрішнього розпорядку технікуму», «Затвердження планів політико-виховної, культурно-масової і спортивної роботи на I семестр 1971–72 навчального року» [3, арк. 1].

Першим директором технікуму призначено В. Іустінова. Василь Петрович, який здобував освіту в Одеському військовому піхотному училищі і на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, проходив військову службу у містах Бікін і Хабаровськ, що на Далекому Сході, а після виходу у відставку (у зв'язку з хворобою) працював учителем історії у середніх школах сіл Студениця і Китайгород, директором школи у с. Калачківці, викладачем історії Кам'янець-Подільського військово-інженерного інституту. У 1971 р. Кам'янець-Подільський міськом КП(б)У доручив йому керувати новоствореним у місті над Смотричем технікумом-інтернатом.

Перед директором постали завдання – сформувати педагогічний колектив, навчально-допоміжний персонал, налагодити чітку роботу структурних підрозділів закладу освіти, створити відповідну матеріально-технічну базу. Керівник технікуму отримував всебічну підтримку і допомогу з боку міської влади, насамперед з боку начальника міського відділу соціального забезпечення Ф. Павленка, який доклав чимало зусиль для введення в експлуатацію навчального корпусу, становлення закладу у перші роки його діяльності.

Головним колегіальним органом технікуму була педагогічна рада. Її робота була спрямована на підвищення рівня навчально-виховної роботи в закладі освіти, впровадження в практику досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду, підвищення ділової кваліфікації викладачів. Як правило, рада проводила засідання не рідше одного разу на місяць. У 1972–1973 н.р. на засіданні педради розглядалися такі питання: завдання педагогічного колективу на новий навчальний рік; результати навчально-виховної роботи; звіти голів циклових комісій і завідувачів кабінетів, вихователів; стан викладання і рівень знань з математики та фізики; стан викладання і рівень знань учнів зі спеціальних дисциплін. Перед кожним засіданням ради секретар інформував членів ради про виконання рішень попередніх засідань, що стимулювало реалізацію рішень педагогічних рад. Подібні питання розглядали і в наступні роки. Так, у 1973–1974 н.р. учасники засідань заслухали і обговорили питання результатів навчально-виховної роботи за минулий рік і завдання педагогічного колективу на новий навчальний рік, результати успішності учнів окремих академічних груп, методики викладання і рівня знань учнів із загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, допо-

віді викладачів про проведення уроків методом проблемного і програмного навчання, доповіді з обміну досвідом з підготовки до уроків та інші питання навчального, виховного, організаційного характеру. У 1976–1977 н.р. відбулося 17 засідань, у 1982–1983 н.р. – 11 і т.д. [4, арк. 22].

У технікумі працювали також методична рада і методичне об'єднання класних керівників, на засіданні яких активно обговорювали ефективні методи та прийоми навчання молодих людей з інвалідністю. Їхня робота була спрямована також на організацію самостійної роботи учнів на уроці і в позаурочний час, вироблення у них навичок самостійного вивчення навчального матеріалу, нахилів до пошуку, працелюбності, розвитку логічного мислення. Всі викладачі трудилися у складі циклових комісій. У звіті за 1971–1972 н.р. зазначалося, що у технікумі працювали дві комісії. Ефективнішою та продуктивнішою була робота фізико-математичної комісії, дещо менш дієво працювала циклова комісія з гуманітарних наук. У наступному навчальному році у технікумі діяли три циклові комісії: суспільно-гуманітарних дисциплін, суспільно-економічних дисциплін, фізико-математичних дисциплін. Загальне організаційне і методичне керівництво предметними комісіями було покладено на заступника директора з навчальної роботи. У 1973–1974 н.р. циклові комісії змінили свої назви. Того року функціонували комісії загальноосвітніх і гуманітарних, фізико-математичних, економічних і спеціальних дисциплін. У 1976–1977 н.р. сталися чергові зміни. З-поміж усіх циклових комісій без змін працювала комісія фізико-математичних дисциплін. Вчергове сталися зміни у комісії, яка забезпечувала викладання загальноосвітніх дисциплін. Тепер вона мала назву суспільно-гуманітарних дисциплін. На базі комісії економічних і спеціальних дисциплін виникли дві комісії – спеціальних дисциплін бухгалтерського обліку і спеціальних дисциплін планування сільськогосподарського виробництва.

Поступово формувалася викладацький склад. У 1971–1972 н.р. сформовано перший педагогічний колектив. Того року працювали 13 викладачів, у тому числі два сумісники і один вихователь. Серед них – Валентин Мрачковський, Оксана Цибульська, Лілія Кирилюк, Юзефа Парагайло, Людмила Криничанська, Валентина Лобова, Ася Волкова, Стелла Латишева, Людмила Вольська, Роза Олійник, Емілія Житомирська, Рита Грановська, Альфред Шаповалов [5, арк. 2]. У 1972–73 н.р. кількісний показник кадрового складу технікуму значно зріс. На той час заклад був повністю укомплектований штатом викладачів, який налічував 22 особи, у тому числі один викладач бухгалтерського обліку працював за сумісництвом. Прослідкуємо динаміку зміни чисельного складу викладачів. У 1973–1974 н.р. і в 1974–1975 н.р. у технікумі працювали 27 викладачів, у 1975–1976 н.р. – 25, у 1976–1977 н.р. – 24, у 1977–1978 н.р. – 24, у 1978 р. – 23, у 1980 р. – 23.

Усі викладачі мали відповідну вищу освіту і стаж роботи у середньому 5–10 років. У 1973–1974 н.р. у

технікумі працювали 5 осіб, які мали педагогічний стаж менше 5 років, 8 – від 5 до 10 років, 13 – від 10 до 25 років, 1 – понад 25 років [6, арк. 2–3]. У 1975–1976 н.р. працювали 5 викладачів, які мали педстаж до 5 років, у 1977–1978 н.р. – 2, а з 1978–1979 н.р. – жодного. Отже, кожний наступний рік – це зростання досвіду та професійного рівня викладачів.

Адміністрація технікуму у доборі педагогів для викладання спеціальних предметів однією з обов'язкових умов ставила наявність практичного стажу роботи безпосередньо на виробництві. Частина викладачів дійсно мали значний досвід роботи на виробництві, завдяки чому вони могли вміло поєднувати на заняттях теорію та практику і навчати учнів на реальних прикладах з професійної діяльності. Серед них – В. Кравчук, Н. Монастирська, С. Кравцова, І. Вовк, Р. Грановська [7, с. 5].

Кращими викладачами технікуму на початку 70-х рр. були викладачки математики А. Волкова і Ю. Чайковська, викладачка фізики Р. Олійник, викладачка хімії Л. Вольська, викладачки мови і літератури О. Цибульська, Є. Ілюшечкіна, викладачки іноземної мови Л. Кирилюк і К. Іващенко, викладач політекономії С. Тищенко, викладачка економіки та організації сільськогосподарського виробництва Н. Монастирська, викладачка планування В. Лобова, викладачки спеціальних дисциплін Р. Грановська, С. Латишева, С. Кравцова, викладачка історії Я. Костишена, викладач економіки сільського господарства І. Вовк. Їхні уроки характеризувалися різноманітністю форм і методів навчання, широким застосуванням технічних засобів, засобів наочності, роздаткового матеріалу.

Членами трудового колективу, які також ефективно працювали задля зміцнення і розвитку технікуму, досягнення ним нових висот, були працівники навчально-допоміжних і господарських підрозділів. Так, у 1976–1977 н.р. у закладі загалом працював 81 працівник, у т.ч. директор, 2 заступники, 3 бухгалтери, 1 лікар, 5 медсестер, 2 вихователі, 13 санітарів, 54 інших працівники, у т.ч. викладачі. Стан здоров'я, перебіг хронічних захворювань, самопочуття молодих людей з інвалідністю насамперед залежали від ефективності роботи медичного персоналу. Вже у перші роки діяльності закладу було налагоджено роботу медичного пункту. Очолював роботу медпункту лікар Володимир Горбенко. До штату медичних сестер прийняті на роботу медсестри Ніна Латинська і Жанна Ткачук, а згодом колектив медсестер поповнився працівниками Майєю Крохмальник, Анною Яковлевою, Анною Хохловою, Людмилою Чистяковою [7, с. 13].

Одним із пріоритетних напрямів роботи технікуму було формування учнівського колективу. Згідно із положеннями Статуту технікуму, до закладу зараховували переважно громадяни УРСР віком від 16 до 40 років, які мали неповну середню освіту і були інвалідами другої чи третьої групи, подали до приймальної комісії відповідні документи вступника і витримали вступні екзамени. З 1971 р. зараховували учнів за двома спеціальностями «Планування на під-

приємствах сільськогосподарського виробництва» і «Планування на підприємствах побутового обслуговування населення». Того року план прийому становив 110 осіб, зарахували 113. У наступному році цей план дещо скоригували: у зв'язку із великим відсотком відсіву учнів (11 осіб не завершили навчання) за погодженням із профільним міністерством ухвалили зараховувати на навчання 115 осіб. У 1973 р. план недовиконали і зарахували на навчання 106 учнів, з яких жінки становили 78%; за національністю українців було 95, росіян – 8, євреїв – 3. Більшість абітурієнтів становили особи віком від 16 до 19 років, яких було 65%, старших за 20 років – 18%, старших 25 років – 17% [8, арк. 3–4].

З 1974 р. план прийому становив 120 осіб. З 1976 року учнів почали зараховувати за спеціальностями «Планування сільськогосподарського виробництва» і «Бухгалтерський облік на підприємствах побутового обслуговування населення».

Конкурс при вступі переважно був невисоким, що пояснювалося специфічним складом абітурієнтів, які представляли практично всі регіони радянської України. У звіті за 1976–1977 н.р. зверталася увага на те, що при вступі до закладу практично не було конкурсу. У 1976 р. конкурс становив 1,3 особи на місце, у 1977 і 1978 рр. – по 1,5; у 1979 р. – 1,0; у 1980 р. – 1,4.

Певна увага приділялася профорієнтаційній роботі. Питання формування учнівського контингенту регулярно розглядалося на засіданнях педагогічної ради і на партійних зборах. Щорічно до травня технікум розсилав в обласні відділи соціального забезпечення республіки оголошення про набір учнів. Оголошення про проведення набору учнів передавалися по республіканському радію, а також розмішувалися на шпальтах загальносоюзних, республіканських, обласних і районних газет. Крім того, велася необхідна індивідуальна профорієнтаційна робота із випускниками спеціалізованих шкіл-інтернатів.

Серед першокурсників були особи, яким через незадовільний стан здоров'я було вкрай важко опанувати навчальний матеріал упродовж навчального року. Насамперед вина лежала на комісії з трудової експертизи, які часто необ'єктивно давали висновки щодо спроможності вступників навчатися, а згодом працювати за спеціальністю. Наприклад, Здолбунівський районний відділ соціального забезпечення у 1971 р. направив на навчання абітурієнтку М. Парету. Через часті головні болі, постійний психоз учениця, провчившись у технікумі півроку, змушена була внаслідок погіршення стану здоров'я залишити навчання. Невдовзі становище ускладнилося. У звіті за 1974–1975 н.р. зазначалося, що великим недоліком у вступній кампанії учнів було те, що обласні, міські і районні відділи соціального забезпечення самоусунулися і не направляли дітей з інвалідністю у технікум на навчання.

Роботі із «новоспеченими» першокурсниками приділяли особливу увагу. Одразу після завершення роботи приймальної комісії класні керівники та адміністрація ґрунтовно вивчали особові справи першокурсників, виявляли серед них так званих «важких»

учнів, схильних до порушень дисципліни і розробляли превентивні заходи правовиховного плану, спрямовані на попередження правопорушень серед неповнолітніх. Підтримувалися тісні зв'язки зі школами, школами-інтернатами, де раніше навчалися учні, консультувалися з колишніми вчителями і вихователями, підтримували тісні зв'язки з батьками.

Пріоритетним напрямом діяльності Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму була його навчальна робота. На початку своєї діяльності освітній процес у закладі проводився на основі навчального плану, затвердженого Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР 17 травня 1965 р. Відповідно до цього плану формувалися навчальні програми. Мали місце труднощі у виконанні цих програм, оскільки в основі програм деяких дисциплін були старі навчальні плани, а отже, були суттєві розбіжності між навчальними годинами плану 1965 року та старих планів.

У 1974–1975 н.р. технікум перейшов на новий навчальний план, затверджений Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР 10 серпня 1972 р. У зв'язку з цим потрібно було суттєво вдосконалювати і корегувати навчальні програми предметів. Окремі викладачі зверталися по методичну допомогу до закладів освіти вищого рівня. Так, у зв'язку з цим викладачі, які викладали математику, пройшли перепідготовку у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті імені В.П. Затонського. Відрадно, що технікум виявився переважно готовим до нових викликів. Дисципліни були забезпечені програмами, навчально-обліковою документацією, навчальною і методичною літературою. Водночас виконання учнями практичних завдань зі спеціальних дисциплін проводилося неякісно. Основною причиною цього було те, що технікум не був забезпечений формами бухгалтерського обліку і статистичної звітності. Незважаючи на неодноразові прохання, Міністерство соціального забезпечення УРСР не поспішало вирішити питання про поділ учнів груп на підгрупи для проведення практичних занять зі спеціальних дисциплін. На ці недоліки зверталася увага у звітах упродовж декількох років.

Мала місце низка інших труднощів. До 1973–1974 н.р. заклад таки не отримав нових типових навчальних програм із окремих спеціальних дисциплін, централізовано не забезпечувався технікум класними журналами, журналами класного керівника, навчальними бланками зі спеціальностей та іншою документацією. Вперше те, що технікум був повністю забезпечений навчальними програмами, прозвучало лише у звіті за 1978 р. [9, арк. 5].

Починаючи з 1978 року з метою контролю за засвоєнням учнями програмного матеріалу у технікумі проводилася щомісячна атестація учнів. Група аналізу проводила підсумки атестації з наступним їх обговоренням на педагогічних радах і на виробничих нарадах. Регулярно проводилися директорські контрольні роботи.

Досвідчені педагоги давали відкриті заняття із застосування новітніх методів навчання. Ці уроки детально аналізували на засіданнях методичної ради. Завдяки такій освітній політиці здійснювався обмін

кращими педагогічними ідеями. Архівні документи підтверджують дані про організацію таких занять. Так, у 1972–1973 н.р. викладачі комісії фізико-математичного циклу провели 5 відкритих уроків. Наприклад, відкритий урок з математики за темою «Множення і піднесення в ступінь комплексного числа в тригонометричній формі» провела Ю. Чайковська, з фізики – Р. Олійник (тема «Теплова дія електричного струму і його застосування») [10, арк. 12].

Формувалася та поступово наповнювалася бібліотека. У перші роки її функціонування складно було забезпечити технікум літературою зі спеціальних дисциплін, зокрема з організації планування на підприємствах побутового обслуговування, економіки підприємств побутового обслуговування, технології підприємств побутового обслуговування, аналізу господарської діяльності, фінансування і кредитування, що, звісно, ускладнювало вивчення цих дисциплін. Технікум також не був забезпечений необхідною документацією для виконання практичних робіт, зокрема формами бухгалтерського обліку і звітності, формами для планування і економії тощо. Запити технікуму на адресу Міністерства сільського господарства УРСР і Міністерства побутового обслуговування ігнорували. Все ж, незважаючи на недоукомплектованість книжкового фонду, основними підручниками і навчальними посібниками учні були забезпечені. У зв'язку з обмеженістю приміщень у технікумі був відсутній читальний зал. У 1977–1978 н.р. зверталася увага, що навчально-методичної літератури вочевидь не вистачало. У середньому за рік на її придбання виділялося лише 800 карбованців. У звіті закладу за цей рік зазначалося, що заклад не отримував навчальну літературу централізованим шляхом, а «Книготорг» не мав необхідної фахової літератури. Тому необхідно було централізувати постачання технікуму навчальною літературою і навчально-методичною документацією через відповідні Міністерства, тобто Міністерство побутового обслуговування і Міністерство сільського господарства.

Мали місце випадки порушення трудової дисципліни: запізнення на уроки, погана поведінка на уроці, самовільний вихід у місто тощо. Ці випадки обговорювались на групових зібраннях, на засіданнях комітету комсомолу, висвітлювались у стінгазеті, радіогазеті. Крім того, окремі порушення навчальної дисципліни каралися адміністративними стягненнями.

У технікумі приділялася певна увага науково-дослідній і пошуковій роботі учнів. Основною формою наукової діяльності молоді була робота в наукових гуртках. У 1977–1978 н.р. працювали 8 предметних гуртків, у тому числі із загальноосвітніх дисциплін – 3, суспільних предметів – 2, спеціальних предметів – 3.

Одним із найбільш активних був фізичний гурток (керівниця гуртка Р. Олійник), у складі якого працювали дві секції – «Юний фотограф» і «Юний техник». Члени фотогуртка навчалися користуватися фотоапаратом, фотообладнанням, виготовляли фотографії, фотоальбоми, випускали фотогазету. Силами членів гуртка було виготовлено близько 300 фото для серії альбомів «Облікові машини», альбом «Три

роки однією сім'єю» поповнювався фотографіями з життя і діяльності учнівського колективу. Секція «Юний техник» готувала кінодемонстраторів груп, проводила вечори, присвячені Дню космонавтики. Активісти гуртка були постійними помічниками викладача фізики у ремонті приладів, виготовленні таблиць, підготовці та проведенні лабораторних робіт. На заняттях гуртка заслуховували реферати про науково-технічний прогрес у СРСР, учнів постійно знайомили з новинками науки і техніки (наприклад, у 1975–1976 н.р. у гуртку було 30 учнів, з якими провели 8 занять) [11, арк. 28].

Що стосується гуртожитку, то у 1972–1973 н.р. усі учні технікуму забезпечувалися гуртожитком. Вони проживали у 21 кімнаті, середня місткість яких становила 10–12 осіб. Загалом, у технікумі були створені необхідні умови для життя і навчання учнів. Кімнати в гуртожитку були повною мірою обладнані необхідним інвентарем і меблями, створені необхідні комунальні умови – світло, тепло, вода [12, арк. 1].

З 1971–1972 н.р. у технікумі працювала їдальня на 160 місць. У 1972–1973 н.р. постало питання будівництва овочесховища і гаража для машини перевезення продуктів. У результаті проведеної у 1975 р. реконструкції їдальня розширена до 220 посадкових місць, що практично дозволяло організувати харчування учнів в одну зміну. Згідно з типовим проектом кухонні приміщення їдальні мали розширити з метою приготування їжі з напівфабрикатів. На той час місто не могло постачати в технікум напівфабрикати, тому приготування їжі відбувалося з харчових продуктів, для зберігання яких необхідні відповідні приміщення. У зв'язку з тим, що типовий проект не передбачав приміщення для зберігання продуктів і овочів, технікуму необхідні були кошти для будівництва й обладнання овочесховища і гаража для автомашин, які б їх довозили. Згодом їдальню розширили. З кінця 70-х рр. у звітах технікуму зазначалося, що вона мала 360 місць. Нам вдалося віднайти дані, що у 1978 р. учні отримували 4-разове харчування з розрахунку 1 крб. 12 коп. на кожного учня у день. У тому ж році для придбання м'якого і твердого інвентарю витратили 61790 крб. [13, арк. 30].

Упродовж 70–80-х рр. ХХ ст. технікум-інтернат, який постав у 1971 р., працював в умовах компартійного режиму, що, звісно, не могло не позначитися на його діяльності. Керівництво закладу проводило роботу щодо формування викладацького контингенту, ідеологічно прихильного до влади, у зв'язку з чим зверталася увага на ріст у їхньому середовищі партійного прошарку. Все ж відсоток викладачів-компартійців був невисоким і ніколи не досягав навіть 50%. Їх зобов'язували самостійно вивчати твори класиків марксизму-ленінізму, матеріали пленумів ЦК КПРС, партійних з'їздів. Звісно, серед пріоритетів було і покращення якості викладання, зростання досвіду та професійного рівня викладачів. Частина з них мали значний досвід роботи на виробництві, завдяки чому вони могли вміло поєднувати на заняттях теорію та практику і навчати учнів на реальних прикладах з професійної діяльності. Навчальна робота перебувала під домінуючим ідеологічним впливом правлячої партії, полі-

тика якої диктувалася необхідністю побудови ідеологічно спрямованого освітнього процесу. Через це особлива увага приділялася викладанню суспільно-політичних дисциплін, які визначалися як один із найважливіших шляхів ідейного виховання молоді. Особливий акцент робився на витриманість навчальних планів і програм у комуністичному дусі, наповнення їх необхідним змістом освітньої, методичної та виховної роботи. Водночас суттєвим недоліком планів була їхня нестабільність. У тогочасному тоталітарному суспільстві особлива увага зверталася на політехнічну підготовку учнів.

Значну роль у професійно-педагогічній підготовці майбутніх спеціалістів відіграла виробнича практика. Навчально-методична робота була спрямована на подальше поліпшення навчально-виховної роботи, на піднесення теоретичного рівня лекційних, практичних, семінарських і лабораторних занять, на допомогу молодим викладачам у підвищенні їхнього науково-методичного рівня. Значну увагу приділяли профорієнтаційній роботі, яка мала різні форми. Все ж, незважаючи на значні зусилля, пов'язані з проведенням цієї роботи, учнівські кон-

тингенти були нестабільними. Конкурс при вступі переважно був невисоким, що пояснювалося специфічним складом абітурієнтів, які представляли практично всі регіони радянської України. Серед вступників були особи, які мали, хоч і невеликий, досвід роботи на виробництві. Поступово збільшувалася кількість і поліпшувався контингент учнів. Частина з них через різні причини вибули з технікуму, так і не завершивши навчання.

У діяльності закладу у пріоритеті було формування комуністичної свідомості учнів, виховання у них основ марксистсько-ленінського світогляду. Значне місце в політико-виховній роботі посідали організація і проведення політінформацій та політгодин, лекцій, вечорів, зустрічей із знайомими людьми. Багато уваги приділяли військово-патріотичному й атеїстичному вихованню, протиалкогольній пропаганді, учні брали участь у соціалістичному змаганні і суботниках. Певну увагу приділяли естетичному вихованню, фізичній культурі і спорту.

Зміцнювалася навчально-матеріальна база закладу, яка включала аудиторії, навчальні лабораторії, кабінети, бібліотеку, гуртожиток, їдальню.

Список літератури:

1. Заболотна Т.В. Федоров Олексій Федорович. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2013. Т. 10: Т–Я. С. 278.
2. Кримський В. Новий учбовий заклад. *Прапор Жовтня* – орган Кам'янець-Подільського міського і районного комітетів КП України, Кам'янець-Подільської міської і районної рад депутатів трудящих Хмельницької області. 1971. 2 жовтня. № 156 (4677). С. 1.
3. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 1.
4. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 227.
5. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 5.
6. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 25.
7. Є сьогодні – буде й майбуття. Кам'янець-Подільський, 2011. URL: <https://posek.km.ua/wp-content/uploads/2020/10/40-rokiv-koledzhu.pdf>.
8. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 13; Спр. 25.
9. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 127.
10. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 12.
11. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 58.
12. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 25.
13. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 6355. Оп. 1. Спр. 127.

References:

1. Zabolotna T.V. (2013). Fedorov Oleksii Fedorovich. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* [Oleksiy Fedorovich Fedorov. Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes]. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka. T. 10: T–Ya. S. 278. [in Ukrainian].
2. Krymskyi V. (1971). *Novyi uchbovyi zaklad. Prapor Zhovtnia* – orhan Kamianets-Podilskoho miskoho i raionnoho komitetiv KP Ukrainy, Kamianets-Podilskoi miskoi i raionnoi rad deputativ trudiashchykh Khmelnytskoi oblasti [New educational institution. Banner of October – body of the Kamianets-Podilskyi city and district committees of the Communist Party of Ukraine, Kamianets-Podilskyi city and district councils of workers' deputies of the Khmelnytsky region]. 2 zhovtnia. № 156 (4677). S. 1. [in Ukrainian].
3. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 1. [in Ukrainian].
4. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 227. [in Ukrainian].
5. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 5. [in Ukrainian].
6. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 25. [in Ukrainian].
7. N.a. (2011). *Ie sohodennia – bude y maibuttia* [There is a present – there will be a future]. Kamianets-Podilskyi. Retrieved from: <https://posek.km.ua/wp-content/uploads/2020/10/40-rokiv-koledzhu.pdf> [in Ukrainian].
8. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 1. Ark. 13; Spr. 25. [in Ukrainian].
9. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 127. [in Ukrainian].
10. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 12. [in Ukrainian].
11. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 58. [in Ukrainian].
12. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 25. [in Ukrainian].
13. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F.R. 6355. Op. 1. Spr. 127. [in Ukrainian].

УДК 376-056.2/.3:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-4>

Марчак Тетяна Андріївна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
marchak.tet@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0198-7460
Web of Science Researcher ID: ABI-2568-2020

Загалевиц Валентина Леонідівна

викладач циклової комісії соціальної роботи, психології
та фізичної реабілітації,
Відокремлений структурний підрозділ «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
zagalevich.valya@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-5003-2313

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОГО КОМПОНЕНТА НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Вступ. Порушення у фізичному та/або психічному розвитку учнів створюють труднощі у досягненні загальних освітніх та виховних цілей і призводять до конфліктів між амбіціями дітей і їхніми можливостями. З цього приводу в законодавчих актах, які регулюють інклюзивну освіту, чітко визначено, що особливість навчально-виховного процесу для дітей із особливими освітніми потребами полягає в його корекційному спрямуванні.

Мета дослідження полягає в розкритті сутності та ролі корекційно-розвиткового компонента освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Основними завданнями є визначення принципів та методів корекційної роботи, вивчення впливу корекційно-розвиткового підходу на інтеграцію дітей з особливими потребами в освітній процес, а також формулювання рекомендацій щодо вдосконалення педагогічної практики для забезпечення повноцінного розвитку цієї категорії учнів.

Висновки. Виділена у роботі сутність корекційно-розвиткового компонента освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку підкреслює актуальність розгляду цієї теми у сучасному освітньому контексті. Наукова розвідка доводить, що корекційно-розвитковий компонент є необхідним складником освітнього процесу, спрямованим на створення оптимальних умов для повноцінного розвитку дітей з особливостями розвитку. Здійснена оцінка впливу корекційно-розвиткового підходу на інтеграцію дітей з особливими потребами свідчить про його позитивний ефект у забезпеченні їхньої повноцінної участі в освітньому середовищі.

Ключові слова: корекційно-розвитковий компонент, освіта дітей, особливості психофізичного розвитку, інклюзивна освіта, індивідуалізація навчання, методи корекції в навчальному процесі, інтеграція в освітнє середовище, оптимізація розвитку учнів.

Marchak Tetiana Andriivna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanities,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

Zahalevych Valentyna Leonidivna

Teacher of the Cycle Committee of Social Work, Psychology
and Physical Rehabilitation,
Separate Structural Subdivision “Kamianets-Podilskyi Professional College”
of the Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

THE SOCIAL-PEDAGOGICAL INFLUENCE OF THE CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL COMPONENT ON THE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH CHARACTERISTICS OF PSYCHO-PHYSICAL DEVELOPMENT

Introduction. Violations in the physical and/or mental development of students create difficulties in achieving general educational and educational goals and lead to conflicts between children's ambitions and their capabilities. In this regard, in the legislative acts that regulate inclusive education, it is clearly defined that the peculiarity of the educational process for children with special educational needs is its corrective direction.

The purpose of the study is to reveal the essence and role of the correctional and developmental component of the education of children with special psychophysical development. The main tasks are to determine the principles and methods of correctional work, to

study the impact of the correctional and developmental approach on the integration of children with special needs into the educational process, as well as to formulate recommendations for improving pedagogical practice to ensure the full development of this category of students.

Results. The essence of the correctional and developmental component of the education of children with psychophysical development features highlighted in the work emphasizes the relevance of consideration of this topic in the modern educational context. Scientific research proves that the corrective and developmental component is a necessary component of the educational process, aimed at creating optimal conditions for the full development of children with developmental disabilities. The assessment of the impact of the correctional and developmental approach on the integration of children with special needs testifies to its positive effect in ensuring their full participation in the educational environment.

Key words: *corrective and developmental component, children's education, features of psychophysical development, inclusive education, individualization of education, methods of correction in the educational process, integration into the educational environment, optimization of student development.*

Вступ. У сучасному освітньому середовищі важливо розуміти та досліджувати проблеми, пов'язані із навчанням дітей з особливостями психофізичного розвитку. Одним з ключових складників цього процесу є корекційно-розвитковий компонент освіти, який визначає напрями та методики впливу на індивідуальні особливості кожного учня.

Діти з особливостями психофізичного розвитку потребують спеціальної уваги та підходу, щоб забезпечити їхній повноцінний доступ до освітніх можливостей. У цьому контексті вивчення сутності корекційно-розвиткового компонента стає важливою складовою частиною педагогічної науки та практики.

Ця тема розкриває сучасні підходи до навчання дітей з різними потребами, а також визначає роль корекційно-розвиткового компонента у формуванні інклюзивного освітнього середовища. Розгляд сутності цього компонента дозволяє здійснювати ефективні заходи щодо індивідуальної підтримки та розвитку кожного учня, сприяючи їхньому повноцінному інтегруванню в освітню спільноту.

Мета дослідження. Метою цієї статті є представлення результатів теоретичного дослідження проблеми з розкриття сутності корекції.

Методологічною і теоретичною базою дослідження є: широкий спектр методологічних та теоретичних підходів, спрямованих на розуміння та вивчення особливостей навчання дітей із особливими освітніми потребами. Серед ключових аспектів методології та теорії дослідження можна виділити такі як: використання психологічних теорій, що досліджують психічний розвиток дітей, а також педагогічних концепцій, що стосуються індивідуалізації навчального процесу та створення оптимальних умов для розвитку кожного учня; врахування концепцій та методик інклюзивної освіти, спрямованих на створення відкритого та прийняттого середовища для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей розвитку; використання теорій та методів корекційної педагогіки, спрямованих на визначення та коригування особливостей розвитку дітей, а також розробка індивідуальних програм та підходів до навчання; врахування медичних аспектів, що стосуються фізичного здоров'я та психічного стану дітей з особливостями розвитку, інколи враховуючи медичні аспекти у плануванні корекційних заходів; аналіз соціальних аспектів взаємодії дітей з особливостями розвитку в освітньому середовищі, а також вивчення педагогічних моделей, що сприяють формуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Багато науковців і фахівців з різних галузей проводили дослідження у сфері корекційної роботи, спрямованої на покращення фізичного, психічного та соціального розвитку осіб з різними освітніми потребами. Ось кілька імен представників різних напрямів:

1. Жан-Жак Руссо (Jean-Jacques Rousseau) – французький філософ та педагог, відомий своїми ідеями про природну доброту та індивідуальний розвиток дитини. Його праці, такі як «Еміль, або Про виховання», відзначаються важливим внеском у педагогіку та корекційну роботу.

2. Марія Монтессорі (Maria Montessori) – італійська лікарка та педагог, яка відома своєю системою навчання, що акцентує на індивідуальному розвитку та самостійному вченні дітей. Її методи використовуються в роботі з дітьми різних освітніх потреб.

3. Лев Виготський (Lev Vygotsky) – радянський психолог та педагог, розробник теорії психічного розвитку. Його праці в галузі корекційної педагогіки вносять важливий внесок у розуміння специфіки навчання дітей з різними освітніми потребами.

4. Алфред Бінет (Alfred Binet) – французький психолог, який розробив перший тест на інтелект. Його роботи в галузі психології дитини мають значення для корекційної роботи з дітьми з різними рівнями розвитку.

5. Б.Ф. Скіннер (B.F. Skinner) – американський психолог, який зробив важливий внесок у розвиток поведінкової психології. Його принципи використовуються у роботі з корекції навчальних і поведінкових аспектів.

Ці особистості представляють лише деякі аспекти досліджень у галузі корекційної роботи, і багато інших дослідників та практиків теж вносили свій вклад у цей важливий напрям.

Термін «корекція» у контексті освіти та розвитку може мати кілька значень:

1. Медико-педагогічна корекція – це використання спеціальних заходів та методів з метою усунення або пом'якшення відхилень у фізичному, психічному чи соціальному розвитку дитини. Це може включати у себе роботу лікарів, психологів, логопедів та інших спеціалістів для надання допомоги учням зі специфічними освітніми потребами.

2. Педагогічна корекція – це використання спеціальних педагогічних методик та прийомів для коригування навчального процесу та забезпечення

максимального розвитку дитини. Цей підхід може включати у себе індивідуалізацію навчання, використання спеціальних методів викладання, інтервенцію педагогічних працівників у навчальний процес.

3. Соціальна корекція – це спрямоване на виправлення соціальної адаптації дитини, її взаємодії з іншими учнями та навколишнім середовищем. Цей аспект може включати у себе розвиток соціальних навичок, підтримку взаємодії з оточенням та використання спеціальних методів для покращення соціальних взаємин.

Узагальнено, що корекція в освітньому контексті означає систематичне застосування спеціальних заходів та методів для досягнення оптимальних результатів у навчанні та розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних потреб та особливостей.

Навчання виступає однією з ключових стратегій у коригуванні недорозвитку психіки дітей з психофізичними порушеннями, оскільки воно нерозривно пов'язане із вихованням та розвитком, а також може бути спрямоване на формування нових аспектів особистості дитини. Взаємозв'язок між навчанням, вихованням, розвитком і корекцією вважається основним принципом педагогічного процесу, що особливо важливий для дітей з психофізичними порушеннями. Поняття корекційної спрямованості навчання виражається у принципі «навчаючи, коригуємо» [1].

Дійсно, навчання має велике значення в корекції недорозвитку психіки, оскільки воно є ключовим інструментом для розвитку та формування особистості дитини. Корекційно-розвитковий компонент освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку спрямований на надання цільової допомоги та підтримки для забезпечення їхнього повноцінного навчання та розвитку. Основна сутність цього компонента включає такі аспекти, як:

1. Індивідуалізація навчання – забезпечення індивідуального підходу до кожного учня з урахуванням його конкретних особливостей, потреб і можливостей. Це передбачає адаптацію навчального матеріалу, методів та організації процесу навчання з урахуванням конкретних вимог та можливостей кожного учня.

2. Корекція відхилень у розвитку – організація спеціальних корекційних заходів та програм для компенсації відхилень у фізичному чи психічному розвитку. Це може включати у себе спеціальні заняття, індивідуальні консультації та інші заходи, спрямовані на розвиток конкретних навичок чи вмінь.

3. Сприяння соціальній інтеграції – забезпечення умов для повноцінної участі учнів у житті соціуму, сприяння формуванню позитивного ставлення оточуючих до дітей з особливостями розвитку.

4. Використання спеціальних методик і засобів – залучення спеціальних методик навчання та навчальних засобів, які сприяють ефективнішому засвоєнню матеріалу учнями з особливостями розвитку.

5. Партнерство з батьками та іншими фахівцями – взаємодія з батьками, педагогічними працівниками

та іншими спеціалістами з метою створення оптимального середовища для розвитку дитини.

6. Оцінка та моніторинг прогресу – система оцінювання повинна бути адаптована до конкретних потреб дітей з особливостями розвитку, щоб відображати їхній реальний прогрес та досягнення. Ці аспекти разом створюють комплексний підхід до освіти дітей з особливостями розвитку, спрямований на максимальне врахування їхніх потреб та розвитку їхнього повноцінного потенціалу [2].

О.П. Хохліна вважає, що досягнення мети корекційного впливу здійснюється шляхом усіх складників навчально-виховного процесу – організації, змісту та методики. Однак специфіка корекційно-розвивальної діяльності характеризується не лише логікою засвоєння навчального матеріалу, але й метою коригування, сутності предмета корекції та психологічних закономірностей впливу на нього. Саме це визначає завдання, підбір певних методів організації навчально-виховного процесу, застосування відповідних методичних засобів та формування змісту навчання, а також визначення показників його успішності [4].

Загалом, визначимо основоположні ідеї, що характеризують важливість індивідуального, корекційного підходу до навчання дітей з психофізичними порушеннями для максимальної реалізації їхнього потенціалу. По-перше, нерозривність навчання, виховання та розвитку демонструють взаємозв'язок цих аспектів і мають єдиний вплив на розвиток дитини.

По-друге, формування новоутворень особистості визначає, що навчання може бути спрямоване не лише на засвоєння конкретних знань, а й на формування нових якостей та розвиток особистості дитини.

По-третє, взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції є основною закономірністю педагогічного процесу, що особливо важливо для дітей з психофізичними порушеннями.

По-четверте, поняття корекційної спрямованості навчання вказує, що навчання для цієї категорії дітей має бути спрямоване на корекцію, тобто активну діяльність з усунення недоліків та підтримку індивідуального розвитку.

Г.Ф. Кумаріна вважає, що корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими потребами у розвитку повинна включати такі елементи:

1. Забезпечення охорони здоров'я та виправлення психосоматичних проблем у розвитку дитини за допомогою конкретних медичних методів та загальнопедагогічних прийомів.

2. Спрямування на розвиток соціально-моральних якостей у дітей, які є необхідними для успішної адаптації в умовах школи. Це включає у себе усвідомлення соціальної ролі учня, виконання відповідних обов'язків і взяття на себе відповідальності, а також уміння будувати взаємини, які відповідають шкільним нормам, і адекватну поведінку у навчальних ситуаціях.

3. Створення змістовної навчальної мотивації та поетапне переходження від зовнішнього інтересу

до школи та формальних мотивів навчання до пізнавальних.

4. Розвиток психофізіологічних функцій до необхідного рівня для забезпечення ефективної навчальної діяльності. Це включає у себе розвиток фонематичного слуху, артикуляційного апарату, дрібних м'язів рук, просторової орієнтації та координації у системі «око – рука».

5. Розширення кругозору та підняття рівня розвитку мовлення до такого ступеня, що дозволяє дітям ефективно взаємодіяти у навчальному процесі, усвідомлено сприймати навчальний матеріал і взаємодіяти з іншими.

6. Зростання особистісних компонентів пізнавальної діяльності, таких як пізнавальна активність, самостійність і довільність, та подолання інтелектуальної пасивності та відсутності ініціативи.

7. Формування навчальної діяльності дітей та корекція її недоліків [2].

Отже, корекційно-розвивальна діяльність включає різноманітні заходи, які проводять фахівці з різних галузей з метою поліпшення процесів розвитку та соціалізації дитини, а також послаблення чи усунення її психофізичних порушень під час навчання та виховання. Основна ціль полягає у досягненні максимального розвитку особистості та готовності до самостійного життя.

Корекційно-розвитковий компонент освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку відіграє ключову роль у створенні адаптивного і відкритого для всіх дітей освітнього середовища. Основне значення цього компонента включає у себе:

1. **Індивідуалізацію навчання.** Корекційно-розвитковий підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини з особливостями розвитку. Це включає у себе адаптацію програм, методик та оцінювання для врахування потреб і можливостей кожного учня.

2. **Підтримку різних аспектів розвитку.** Корекційно-розвитковий компонент спрямований на роботу з усіма аспектами розвитку дитини, включаючи психічний, фізичний, соціальний та емоційний. Мета полягає в тому, щоб допомогти дітям подолати труднощі та максимально реалізувати свій потенціал.

3. **Соціальну інтеграцію.** Компонент сприяє створенню інклюзивного середовища, де діти з особливостями розвитку можуть взаємодіяти зі своїми однолітками. Це сприяє соціальній інтеграції та розвитку спільних цінностей.

4. **Партнерство з батьками і фахівцями.** Залучення батьків та спеціалістів важливе для успішного впровадження корекційно-розвиткових заходів. Співпраця з родинами та фахівцями дозволяє створити

повноцінну систему підтримки для дітей.

5. **Використання спеціалізованих методик і ресурсів.** Корекційно-розвитковий компонент передбачає застосування спеціальних методик, інструментів та ресурсів, які сприяють навчанню та розвитку дітей з особливостями розвитку.

6. **Постійну оцінку та корекцію.** Система постійної оцінки та корекції дозволяє вчителям та фахівцям вносити зміни в навчальний процес відповідно до потреб кожного учня.

Головними завданнями корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями розвитку є сприяння формуванню та розвитку їхньої навчально-пізнавальної активності, соціальної взаємодії, навичок нормальної соціальної поведінки, комунікативних навичок та мовлення. Також важливо сприяти розвитку особистої культури у дітей та забезпечувати їх гармонійний та різнобічний розвиток загалом [3, с. 13].

Загалом, корекційно-розвитковий компонент спрямований на забезпечення повноцінного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку і включає у себе різноманітні заходи для досягнення цієї мети.

Висновки. Суть корекційно-розвивального компонента освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку полягає у систематичному та індивідуалізованому підході до навчання та виховання. Основна мета цього компонента – створення умов для максимально повноцінного розвитку кожної дитини, не залежно від її особливостей. Ключовим аспектом є індивідуалізація підходу до кожної дитини, що передбачає ретельну діагностику її потреб та можливостей. Співпраця зі спеціалістами, такими як корекційні педагоги, психологи та інші фахівці, дозволяє розробляти та впроваджувати ефективні корекційні стратегії. Важливим складником є інклюзивне навчання, яке дозволяє дітям з особливостями розвитку взаємодіяти з іншими учнями, сприяючи формуванню позитивного середовища. Адаптація навчального процесу та використання технологій дозволяють забезпечити доступність навчання для всіх.

Сприятливе оточення та соціальна підтримка, включаючи співпрацю з батьками, відіграють важливу роль у формуванні успішного корекційно-розвивального компонента. Професійний розвиток педагогічного персоналу і використання інновацій сприяють ефективності роботи з дітьми.

У підсумку корекційно-розвивальний компонент в освіті дітей з особливостями психофізичного розвитку визнає важливість індивідуального підходу та створення сприятливого оточення для кожної дитини, спрямовуючи їхній розвиток на повноцінну та самостійну життєву діяльність.

Список літератури:

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський, 2015. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3005/Myronova-S.P.-Korektsiina-psykhopedahohika>.
2. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3004/Myronova-S.P.-Pedahohika-inkliuzyvnoi-osvity.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

3. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку : навчально-методичний посібник / за ред. Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725704/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9A%D0%A0%D0%A2-2020.pdf>.

4. Хохліна О.П. Корекційно-розвивальна робота в спеціальних закладах освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку: теоретичний аспект проблеми. 2004. № 1(3). С. 291–295. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/416>.

References:

1. Myronova, S.P. (2015). Korektsiina psikhopedahohika. Olihofrenopedahohika: pidruchnyk [Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy: textbook]. Kamianets-Podilskyi. Retrieved from: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3005/Myronova-S.P.-Korektsiina-psikhopedahohika> [in Ukrainian].

2. Myronova, S.P. (2016). Pedahohika inkluzyvnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogy of inclusive education: educational and methodological manual]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. 164 s. Retrieved from: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3004/Myronova-S.P.-Pedahohika-inkluzyvnoi-osvity.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

3. Chebotarova, O.V., Blech, H.O., Hladchenko, I.V., Bobrenko, I.V., Miakushko, O.I., Sukhina, I.V., Trykoz, S.V. (2020). Korektsiino-rozvyvalni tekhnolohii navchannia ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku: navchalno-metodychnyi posibnyk [Corrective and developmental technologies for teaching children with complex developmental disorders: educational and methodological manual]. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 558 s. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/725704/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9A%D0%A0%D0%A2-2020.pdf> [in Ukrainian].

4. Khokhlina, O.P. (2004). Korektsiino-rozvyvalna robota v spetsialnykh zakladakh osvity dlia ditei z porushenniamy psikhofizychnoho rozvytku: teoretychnyi aspekt problem [Correctional and developmental work in special educational institutions for children with psychophysical developmental disorders: theoretical aspect of the problem]. № 1(3). С. 291–295. Retrieved from: <https://ap.uu.edu.ua/article/416> [in Ukrainian].

УДК 364:177.72(477)8/12

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-5>

Палилюк Оксана Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Palelulko1980@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

Гуменюк Інна Миколаївна

голова циклової комісії фундаментальних дисциплін, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільського фахового коледжу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
gumenyk.inna2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2443-3938

БЛАГОДІЙНІСТЬ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ЗАСАДА РОЗВИТКУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні історичні особливості розвитку благодійності в Київській Русі як визначальної засади соціальної роботи в українському суспільстві. Доводиться, що основні форми благодійної роботи в Київській Русі надалі знайшли свій розвиток у соціальній допомозі, а потім у соціальній роботі. Прийняття християнства на Русі князем Володимиром Великим 988 року мало значний вплив на практику підтримки вразливих груп населення.

Благодійність – це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію. Серед основних напрямів соціальної допомоги в Київській Русі IX ст. особливо значне місце належало княжій благодійності. Виходячи з цього, благодійність того періоду можна сформулювати таким чином: «сліпа роздача милостині». Допомога надавалася всім, хто попросить або якось схожий на жебрака. Розслідування образу життя жебраків не тільки не відбувалося, а й заборонялося указами священників. Багатотисячлікі традиції добродійності на Русі сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення.

Ключові слова: благодійність, милосердя, християнство, соціальне забезпечення, князь, суспільство, влада, Київська держава, Русь.

Palyliulko Oksana Mykhailivna

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Psychology and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

Humeniuk Inna Mykolaivna

Head of Cycle Commission of Fundamental Disciplines, Separate Structural Subdivision Kamianets-Podilskyi Professional College of Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

PRINC'ES CHARITY IN KIEVAN RUS AS A MODEL OF THE POPULATION

The article examines the main historical features of the development of philanthropy in Kyivan Rus, as the defining basis of social work in Ukrainian society. It is proven that the main forms of charitable work in Kyivan Rus later found their development in social assistance, and then in social work. The adoption of Christianity in Russia by Prince Volodymyr the Great in 988 had a significant impact on the practice of supporting vulnerable population groups.

Charity is a multifaceted human activity, a social, psychological, and economic phenomenon that has a long history. Among the main directions of social assistance in Kyivan Rus' IX st. a particularly significant place belonged to princely charity. Based on this, the charity of that period can be formulated as follows: “blind distribution of alms”. Help was given to anyone who asked or somehow resembled a beggar. Investigation of the way of life of beggars not only did not take place, but was also prohibited by the decrees of the priests. Centuries-old traditions of charity in Russia contributed to the creation of a strong state social security system.

Key words: charity, mercy, Christianity, community, social security, princes, government, phenomenon, Kiev state, Rus.

Вступ. Історія української благодійності – складова й невід'ємна частина національного минулого. Як суспільний феномен вона є однією з найдавніших традицій, що йдуть з глибини віків. Як зазначає дослідниця Л. Лаврененко, «...в історії цивілізації ця діяльність у різних формах прояву була присутня

завжди, без неї неможливо уявити людського буття» [7, с. 249]. Історія людства багата на приклади благодійництва, їх можна знайти в історії будь-якої країни. В історії України благодійництво і меценатство відіграло велику роль у розвитку науки, освіти, культури, у підтримці соціально незахищених верств

населення та окремих знедолених людей. Літописні джерела згадують князів Київської Русі, які за свій коштів будували храми і відкривали при них школи. Їхню справу продовжили наступники – гетьмани та козацька старшина, а потому промислові магнати та фінансисти. Наприклад, українська вчена Людмила Димитрова відзначає: «Кожне покоління вирішує проблеми допомоги бідним, хворим, садиноким. З одного боку, завжди існували певні державні програми, видавалися укази і створювалася законодавча база вирішення соціальних проблем на державному рівні. З іншого боку, завжди існувала і, напевно, існуватиме індивідуальна, міжособистісна, приватна і, як правило, конкретно-адресна допомога, яка надається «людиною людині», «з рук у руки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання становлення та розвитку благодійництва досліджували такі науковці, як філософ М. Бердяєв, історики Д. Багалій, Ю. Годунський, М. Грушевський, С. Гогель, В. Ключевський, М. Карамзін, М. Костомаров, історик культури Й. Хейзинги, соціолог М. Вебер, та інші дослідники.

Мета та завдання статті – проаналізувати основні історичні аспекти розвитку благодійної діяльності в період Київської Русі, її особливості в контексті сьогодення; дослідити вплив благодійності на розвиток соціальної допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливої актуальності у зв'язку з цим набувають об'єктивні і всеосяжні наукові знання найбільш значимих і одночасно украй складних періодів в історії країни. До таких періодів належить історія князівської добродійності в Київській Русі. Вивчення історичних основ становлення благодійності на сучасному етапі відіграє важливу роль, тому що сьогодні відбувається відродження не тільки державної благодійності, а й приватних організацій, а також благодійної діяльності окремих юридичних осіб. Усе це допомагає надати більш ефективну допомогу нужденним. Початок благодійності в Київській Русі пов'язують з 911 роком, коли був підписаний договір князя Олега з греками, котрий складався з взаємообов'язків про викуп росіян та греків, де б вони не були, та відправлення їх на Батьківщину. По суті цей договір вістував у собі частини соціальної роботи та був першим свідоцтвом турботи держави про громадян. Розвиток феодальних відносин, інтереси єдності країни вимагали реформування уявлень стародавньої Київської держави, прийняття спільної релігії. У 988 році християнство визнається офіційною релігією під час правління Володимира Великого (980–1015 рр.). Прагнучи відновити загублений моральний, релігійний зв'язок минулих, теперішніх та майбутніх поколінь, ми повинні глибинно вивчити найдавніші види благодійності на Русі. Однак, повертаючись до еволюції благодійництва, варто зазначити, що останнє своєму остаточному формуванню та розквіту все-таки має завдячувати християнству. Адже саме друга заповідь Ісуса Христа – «Любов до ближнього» – сформувала платформу для розвитку благочинності як суспільно важливого явища. З при-

йняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійність князів, яка вже мала релігійний характер. Багатовікові традиції добродійності на Русі, соціальної допомоги і підтримки тих, що мають потребу, сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення. Енциклопедичний словник XIX ст. визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...» [4, с. 55].

Благодійність – це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію. Первинна форма благодійності як милостині жебракові, трапляється вже у самі віддалені часи і згодом зводиться в релігійний обов'язок. У повсякденному житті під благодійністю ми розуміємо прояв уваги до людей, які не здатні забезпечити себе необхідним для існування, надання допомоги для організації своєї життєдіяльності, матеріальну та духовну підтримку. Треба відзначити, що головною рисою благодійності є вільний вибір форми, часу та місця, а також змісту допомоги.

Милосердя – основа релігійної моралі і служить обґрунтуванням різних видів благодійності [1, с. 43].

Християнізація слов'янського світу справила вирішальний вплив на всі сфери суспільства, на суспільні відносини, і це, своєю чергою, позначилось на формах допомоги та підтримки людини. З цього часу починає формуватися християнська концепція допомоги, в основі якої є філософія любові до ближнього. «Полюби ближнього твого, як самого себе» – ця формула стає моральним імперативом, що визначає сутність вчинку індивіда. З іншого боку, вона виражає сутність єднання суб'єктів, стаючи тим самим показником незалежності до певної спільності. Дослідники одностайні: благодійність – не тільки допоміжний засіб благоустрою суспільства, але й умова особистого морального здоров'я. Милостиня потрібна більш «ніщелюбцу», ніж самому жебракові. «Жебрак багатим харчується, а багатий жебрака молитвою рятується», – така аксіома побутувала на Русі багато століть поспіль. Для благодійника жебрак був духовним благодійником, кращим богомольцем. Відмінна риса благодійності тієї епохи – «сліпа» роздача милостині. Соціальна допомога того часу стає необхідною умовою особистого морального здоров'я осіб, які її здійснювали. Йшлося про те, щоб піднести рівень власної духовності, а не суспільного добробуту. Слідуючи з цього, допомога нужденним була справою кожного, а не держави. Милостиве ставлення до старців було одним з головних засобів морального виховання на Русі. Основними об'єктами допомоги стають хворі, жебраки, вдови, сироти. З'являються законодавчі акти, що регулювали відносини щодо підтримки та допомоги різних категорій населення [2, с. 63].

З прийняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійність руських князів, яка вже мала релігійний характер. Київський князь Володимир I (Великий) (980–1015 рр.) стату-

том 966 р. офіційно зобов'язав духівництво займатися суспільним благодійництвом, визначивши десятину (1/10) від княжих доходів на утримання монастирів, лікарень, церков і богоділень. Майже відразу після хрещення князь зайнявся богоугодними справами: будував церкви, які стали не лише фундаментом віри, а й основою наукового знання, книжкової справи. Також заснував школи та училища, що були першим кроком у народній освіті Русі.

За свою благодійність Володимир заслужив велику любов свого народу. Після свого врятування у битві з печенігами його щедрість була особливо велика. Так, у 995 р. військо Володимира Святославича було розбите печенігами у міста Василева. Князь ледве врятувався, сховавшись «під мостом», і дав обітницю поставити на цьому місці церкву в ім'я Преображення Господнього. Бідні отримали від князя велику на той час суму грошей – 300 гривень. Повернувшись до Києва, він влаштував банкет для бояр та простого люду. З того часу кожен бідняк міг вгамувати свій голод на княжому дворі і кожен з жебраків міг отримати від князя трохи грошей. Його благодійність поширювалася навіть на тих, хто не був спроможний прийти за допомогою сам. Князь наказав своїм людям розвозити по вулицях хліб, м'ясо, рибу, овочі і роздавати на подвір'ях жебракам та убогим. Така благодійність набувала інколи навіть загрозливого для держави характеру: князь став поширювати свою добротність на злодіїв та вбивць, змінюючи їм страту на штраф. В особі Володимира поєднувалися благодійність особиста та державна, бо він був першою особою та главою держави, та й гроші на це витрачав ті, що поступали до скарбниці з податків від населення. Зберігаючи племінну слов'янську веселість, Володимир примиряв її з вимогами християнського благочестя. Він любив бенкети і святкування, але бенкетував не з одними своїми боярами, а хотів ділитися своїми утіхами з усім народом – і зі старими, і з малими; він відправляв бенкету переважно у великі церковні свята або з нагоди освячення церков (що в той час було пам'ятною подією) [5, с. 214].

Гідним продовжувачем усіх справ свого батька Володимира був великий князь київський Ярослав (1019–1054 рр.), прозваний Мудрим. Він заснував сирітське училище, де навчалось близько 300 юнаків. Це був перший справжній навчальний заклад на Русі. Але найбільшої слави Ярослав отримав своїм складанням першого письмового руського зводу законів – «Руської Правди», що включав у себе подоби соціальної програми. Наступні зведення законів значною мірою будувалися за зразком «Руської Правди», міцно стверджуючи основи соціальної політики.

Одним з найбільш відомих «ніщелюбців» був великий князь Володимир Мономах (1053–1125). Онук Ярослава Мудрого Володимир II Мономах, великий князь київський з 1113 по 1125 роки, дослухався до скарг нижчих верств. За свідченнями сучасників, він розда-

вав предмети першої необхідності, їжу і гроші обома руками. У «Повчанні» дітям він каже: «Всього ж паче убогих не забувайте». За час правління князя Володимира Мономаха сфера благодійності ще більше розширилася. Прочитуємо рядки з «Духовної» заповіді своїм дітям: «Коли поїдете по землях своїм, не давайте ображати ні в селі, ні в полі, щоб не проклинали вас потім. Куди поїдете, там станьте, напоїть, нагодуйте бідних...» Саме виховане в поколіннях прагнення робити добро, прагнення до взаємовиручки, благодійності і врятувало народ у період розгрому Київської Русі і наступного за ним ярма [5, с. 195].

У часи правління Володимира Мономаха та до середини XVI ст. будь-яких законів, котрі торкались би організації благодійної діяльності, не приймалося. Це пояснюється двома основними причинами: по-перше, із середини XII ст. Русь перестала представлятися як єдина ціла держава, вступивши в період феодалної роздрібненості. Відбулося падіння Києва як руського центра, великокняжий престол було перенесено у Володимир. Русь стала поступово переходити під владу Візантії та Грецької християнської культури; по-друге, встановлення золотоординського іґа реформувало державне правління. Син Мономаха Ростислав роздав бідним усе майно, успадковане від дядька В'ячеслава.

Висновки і пропозиції. Княжа благодійність у Київській Русі мала такі важливі риси: вона базувалася на особистій участі та бажанні благодійника, а державної системи благодійності не існувало. Благодійність – не обов'язок, а право князя. Така риса «любові до ближнього» достойна наслідування, але не є обов'язком для виконання [6, с. 126].

Таким чином, у Київській Русі зародження благодійності стало першим кроком до виникнення соціальної роботи. За довгий період нашої історії відбувалися значні зміни форм соціальної підтримки населення, але основи, які були закладені ще у стародавні часи, реалізуються і сьогодні. Благодійність у Київській Русі – засади соціальної роботи сьогоденного українського суспільства. В період незалежної України соціальна робота активно розвивається в нашому суспільстві. Як визначає С. Шадлоу: «Соціальна робота цілком зайнята соціальним добробутом індивідів, соціально та економічно неблагополучних груп. Вона репрезентує такі інтереси людей, які не відповідають звичним соціальним очікуванням або не виправдовують їх, виступають від їхньої особи і забезпечують адекватне до них ставлення з боку системи і соціальних інституцій, що торкаються їх» [3, с. 6]. Визначальна риса соціальної роботи знайшла чітке вираження у Київській Русі, що полягала у захисті інтересів людей, які не мали рівних потенційних можливостей порівняно з іншими через хвороби, бідність та кризові ситуації, в яких вони опинились [1, с. 13]. Досвід соціальної допомоги для України почав складатися ще в період язичництва та Київської Русі, а потім стає засадою розвитку соціальної роботи в нашому суспільстві.

Список літератури:

1. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : Видавництво Астон, 2004. 174 с.
2. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159–177.
3. Ілларіон Київський. Слово про Закон і Благодать Давня українська література. Хрестоматія. Київ, 1992. С. 195–214; 626–628.
4. Колосова Н.А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 17.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2016. 528 с.
5. Полтавець В.І. Основи соціальної роботи. Національний ун-т «Києво-Могилянська академія», Школа соціальної роботи ім. В.І. Полтавця. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. Ч. 1. Основи соціальної роботи / ред. Т.В. Семигіна. 2014. 178 с.
6. Serbin R.A. Contents features and forms of interaction public administration and philanthropist. *Visegrad journal on human rights* (Республіка Словаччина). 2015. № 5. P. 70–79.
7. Лаврененко Л. Генеза благодійності в Україні (XVII – початок XX ст.). *Український журнал*. 2013. № 2. С. 249 – 254.

References:

1. Horilyi A.H. (2004). *Istoriia sotsialnoi roboty: navchalnyi posibnyk* [History of social work: a study guide]. Ternopil: Vydavnytstvo Aston. 174 s. [in Ukrainian]
2. Donik O.M. (2005). *Blahodiinist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.)* [Charity in Ukraine (XIX – beginning of XX centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 159–177 [in Ukrainian]
3. Illarion Kyivskyi (1992). *Slovo pro Zakon i Blahodat* [A word about Law and Grace]. *Davnia ukrainska literatura. Khrestomatiiia*. Kyiv. S. 195–214; 626–628 [in Ukrainian]
4. Kolosova N.A. (2016). *Blahodiina diialnist v kulturi Ukrainy v konteksti vitchyznianykh i yevropeiskykh tradytsii (kinets XX – pochatok XXI st.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk: spetsialnist 17.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury»* [Charitable activity in the culture of Ukraine in the context of national and European traditions (late 20th – early 21st centuries): dissertation author’s abstract for obtaining the scientific degree of candidate of historical sciences: specialty 17.00.01 “Theory and history of culture”]. Kyiv. 528 s. [in Ukrainian]
5. Poltavets V.I. (2014) *Osnovy sotsialnoi roboty* [Basics of social work]. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. 178 s. [in Ukrainian]
6. Serbin R.A. (2015). Contents features and forms of interaction public administration and philanthropist. *Visegrad journal on human rights*. № 5. P. 70–79 [in English]
7. Lavrenenko L. (2013). *Geneza blahodiinosti v Ukraini (XVII – pochatok XX st.)* [Genesis of charity in Ukraine (XVII - beginning of XX century)]. *Ukrainskyi zhurnal*. № 2. S. 249-254. [in Ukrainian]

УДК 378.311+159.99

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-6>

Скрипник Анатолій Юрійович

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
skranat@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-3812-918X

Михайлик Артур Олександрович

кандидат історичних наук, доцент,
викладач кафедри професійної та спеціальної освіти,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
skranat@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-3189-6535

«МОТИВАЦІЯ» І «МОТИВ» ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКТИВІЗАЦІЇ УЧНІВ

У статті розглянуто зародження, розвиток та сучасний стан розробки одного з важливих психологічних явищ у сучасній освіті – мотивацію учнів до навчання. Показано, що мотиваційна сфера є досить динамічною і піддається змінам. З'ясовано, що усвідомлення мотивації може використовуватися з метою саморегуляції поведінки через актуалізацію певних мотивів, зміну їхньої ієрархії, залучення додаткових мотивів та керування власною поведінкою. Вивчення проблем мотивації є цілісним комплексом, який охоплює проблематику активації, стимулювання, управління та реалізації спонукань.

Вступ. Сучасні реалії, зокрема через тотальне поширення інформаційних технологій у всі сфери життя та впливу на формування свідомості молодшої людини інтернет-ресурсів, соціальних мереж та блогеросфери, негативно відбиваються на мотивації під час навчання. Серед учнів молодшого та середнього шкільного віку вона перебуває на досить низькому рівні або взагалі відсутня. Таким чином, цей фактор став досить великою проблемою сучасної української школи, адже на початку навчання у школярів закладаються зерна бажання навчатися, цікавість до самого процесу навчання, відповідальність, а також самостійність до опрацювання матеріалу. На жаль, школярі дуже швидко втрачають через певний період навчання у школі мотивацію до навчання.

Мета дослідження – окреслити і систематизувати історіографію проблеми визначення дефініцій понять «мотив» та «мотивація»; науково обґрунтувати еволюцію досліджень із урахуванням психолого-педагогічних умов та педагогічних засобів формування мотивації у школярів до навчання.

Результати. У статті зроблено науковий огляд праць представників різних психологічних шкіл і напрямів, які займалися проблематикою мотивації в освіті і суспільстві. Окреслено сучасні пріоритетні вектори теоретичних і практичних досвідів науковців та їх результатів.

Ключові слова: мотивація, мотив, навчання, освіта, учні, дослідження.

Skrypnyk Anatolii Yuriiovych

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanitarian Sciences, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

Mykhailik Artur Oleksandrovyh

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Teacher of the Department of Professional and Special Education, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

“MOTIVATION” AND “MOTIVE” AS A MEANS OF PSYCHOLOGICAL PEDAGOGICAL ACTIVIZATION OF PUPILS

The paper considers origin, development and current state of one of the significant concepts in psychology – pupils' motivation to study. The sphere of motivation is dynamic and subject to changes. Motivation as a considered process can be used in order to behavioral self-regulation via certain motives, transformation of their hierarchy, application of optional motives, and in view of behavior. Problems of motivation study constitute a research sphere comprising activation, stimulating, regulation, and realization of urges.

Introduction. Contemporary realities, via total spread of information technologies in all spheres of life in particular and the influence of Internet resources, social networks and blogs on the formation of consciousness of a young person have a negative impact on learning motivation. Pupils of elementary and middle school are especially low motivated. The problem has become significant as far as the initial stage of education is responsible for the original attitude towards learning, knowledge acquisition, self-study and material search. Unfortunately, schoolchildren lose motivation to studying within a short period.

The research objectives: to single out and systematize the historic background of the concepts' "motive" and "motivation" definitions, to present the scholarly approaches evolution considering psychological and pedagogical surrounding and educational tools of motivation formation.

Results. The paper presents the analytical survey of different psychological scholarly trends and approaches involved in the research of motivation in education and society. It interprets the contemporary directions of theoretical and practical experience in the field as well as the results.

Key words: *motivation, motive, learning, education, pupils, research.*

Вступ. Виклики і вимоги українського суспільства у XXI ст. передбачають наявність у його громадян належної базової та фахової освіти, а також усвідомлення і готовності до навчання впродовж майже всього життя. Тому саме сучасна українська школа має створити належні психолого-педагогічні умови для розвитку та подальшої самореалізації майбутньої особистості, а у перспективі – забезпечити формування нових поколінь українців, які мають бути готові взяти на себе подальший розвиток Української держави. Відповідно, без створення дієздатної системи підготовки дітей до цілеспрямованого навчання, формування мотивації до навчальної діяльності й опанування знань зміст освіти не може бути ефективним.

Потрібно зазначити, що проблема мотивації навчання завжди була і є актуальною в освітній діяльності для багатьох науковців і педагогів-практиків в усіх кутках світу. За результатами соціологічних опитувань у різних країнах, 85% учнів не цікаво на уроках. Науковці розглядають мотивацію як важливий і необхідний компонент навчання і виховання починаючи з молодших школярів. У Концепції Нової української школи (НУШ) зазначено, що формування мотивації у школярів є головною метою всієї навчальної діяльності для педагогів. Завдання полягає у прищепленні дитині любові до навчання, формуванні ґрунтовної та життєздатної мотивації, яка буде головною спонукою до досягнення її мрій у майбутньому.

Мета і завдання статті. В процесі локального дослідження необхідно розглянути підходи і трактування науковцями понять «мотив» і «мотивація», а також розмежувати такі концепти, як «навчальна і учбова діяльність», «навчання», «учіння». Доцільно проаналізувати психолого-педагогічні джерела, розкрити вікові особливості мотивації навчання у працях провідних учених, піддати аналізу діяльність і погляди фахівців у царині теоретичних рекомендацій щодо подолання такого явища, як зниження інтересу до навчання, та виокремити психолого-педагогічний інструментарій формування мотивації в учасників навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотиваційна сфера особистості – досить глибоке поняття, але до своєї структури воно включає цілу низку мотивів. Завдяки ним виражаються індивідуальні психологічні особливості, її взаємодія із оточуючими, її діяльність і загальний прояв як індивіда. Таким чином, варто розглядати мотивацію як двобічний елемент навчального процесу, а саме: по-перше, це мотивація вчителя (викладача) до процесу своєї професійної діяльності; по-друге, мотивація учня (студента) до засвоєння знань.

«Мотив» у психології та педагогіці – це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії.

«Мотивація» – це система спонукань, які зумовлюють активність учня і визначають її спрямованість.

Апріорі втрата мотивації, тобто інтересу, який діти втрачають під час навчання, без сумніву, стане негативним відбитком на процесі формування їх як особистостей. Якщо у дитини відсутня цілеспрямованість, бажання вчитися та отримувати нові знання і навички, це призводить до зупинки формування цілісної гармонійної особистості. Існував і нині продовжує існувати факт важливої освітньо-педагогічної проблеми, яка турбувала і продовжує турбувати науковців, якій приділяється значна увага у працях сучасних українських та зарубіжних фахівців.

Огляд енциклопедичної та спеціальної літератури з цієї проблеми дозволив виділити й узагальнити основні етапи розробки і вивчення запропонованої теми. Особливістю є те, що ці поняття дослідники розглядали з різних кутів і точок зору, намагаючись знайти причини мотивації як психологічного явища.

«Психологічна енциклопедія» подає таке визначення поняття «мотивація»: це «система мотивів або стимулів, спонук людської поведінки та діяльності» [18, с. 215]. В «Українському педагогічному словнику» поняття «мотивація» розглядається як «система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки» [7, с. 176]. У «Психологічному тлумачному словнику» «мотивація» трактується як «сукупність стійких мотивів, спонук, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності особистості, її поведінки» [20, с. 155].

Окреслення меж понятійної сфери аналізованого психологічного явища дало можливість фахівцям здійснювати подальшу розробку на теоретичному та практичному рівнях.

Для радянського періоду характерне стимулювання мотивації учнів до навчання за допомогою ідеологічних засад та догм. Аналіз психолого-педагогічних джерел 70-х–90-х рр. XX ст. дозволяє зробити такий висновок. Загальні потреби та мотивація людської діяльності у радянському суспільстві стали полем наукових інтересів О. Леонтєва. У своїй теорії діяльності він вживає термін «мотив» як щось об'єктивне, у чому ця потреба виражається або конкретизується, за яких умов і відповідно до якої діяльності. А тому розуміння мотиву набуває «определенної потреби» і виражається як внутрішній мотив особистості відповідно до певної діяльності. У галузі освітньої діяльності працювали М. Алексєєва та М. Матюхін, які намагалися обґрунтувати мотивацію до навчання радянських школярів, тісно пов'язуючи її з офіційною комуністичною ідеологією [1, с. 61].

В. Асеев зазначав, що в людини, яка формується як особистість, закладені мотиваційні резерви, які важливо вчасно розкрити і використати для особистого зростання та блага всього суспільства [2, с. 5].

Група авторів на чолі з М. Варієм намагалася сформулювати нові мотивації навчання школярів у зв'язку з реформуванням та частковими змінами у системі радянської освіти у 80-х рр. ХХ ст. Вчені тлумачать мотив як «все, що спонукає активність дитини» [3, с. 114], відносячи до розглядуваного поняття не тільки предмети об'єктивної дійсності і явища свідомості, але і потреби. Вони зазначають, що «мотив» досить складно розглядати як певний «об'єктивний предмет». Адже потреба у виконанні поставленого завдання вчителем може мати різні мотиви. Для когось із учнів важлива похвала вчителя, обіцяний подарунок від батьків або зацікавленість до самого процесу виконання завдання. А тому поняття «мотив» є досить складним і багатовимірним.

П. М'ясоїд, характеризує мотив як свідомий стимул, вважає, що він у своїй конкретній змістовності формується в міру того, як людина враховує, оцінює, зважає обставини, в яких перебуває, і усвідомлює мету, яка з'являється перед нею [15, с. 234]. Для учасників навчального процесу характерним є те, що усвідомлений мотив, як стимул до навчання, є ще несформованим. Адже зміна ігрової діяльності на навчальну потребує процесу адаптації. Н. Каньоса погоджувався з думкою П. М'ясоїда та вважав, що мотивом учинку є «той стимул, що приводить до його завершення» [10, с. 333]. Д. Узнадзе розглядав мотив як «складне психологічне утворення, яке виникає внаслідок багатоступеневого процесу мотивації» [24, с. 357]. Адже сам процес навчальної мотивації складається із багатьох складників мотивів навчання.

Фундатор сучасної психологічної науки в Україні, засновник Інституту психології академік Г. Костюк вважав, що будь-яка діяльність людини завжди полімотивована, тобто її зумовлюють і підтримують різні мотиви. А ієрархія цих мотивів досить стихійно складається впродовж розвитку особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [12, с. 204].

Його послідовник, директор Інституту психології імені Г. Костюка академік С. Максименко з позицій генетичної психології розглядає особистість у всіх проявах. Її витoki, структурні компоненти, мотивації та внутрішній світ. Одним з джерел розвитку особистості є навчання, в процесі якого індивід має використовувати власну життєву енергію і силу [15, с. 177].

С. Підлісна вважає, що розвиток особистості школяра у молодшому шкільному віці відбувається насамперед у сфері провідної на певному етапі онтогенезу діяльності, а саме учбової. Основною закономірністю розвитку упродовж навчання є зміна соціальної позиції на соціальну позицію школяра. Але характерним є й те, що передусім зберігається потреба у грі. Ігрова діяльність має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, в тому числі й для розвитку свідомого бажання вчитися [17, с. 82].

На думку Т. Грабовської та О. Киричука, мотив є одним з основних рушіїв активності. У навчальній

діяльності переважають пізнавальні мотиви, які спонукають здобувати нові знання [8, с. 13].

С. Занюк звертає увагу на самоорганізацію учнів як невід'ємний компонент комплексної системи педагогічного впливу, що включає самонавчання, самоуправління, самоконтроль та самооцінку. Всі ці складники є позитивним наслідком свідомої вмотивованості [9, с. 59].

В. Климчук за результатами власних емпіричних досліджень виявив три рівні розвитку внутрішньої мотивації: ситуативний, ситуативно-ціннісний та суб'єктно-ціннісний. Розвиток внутрішньої мотивації в рамках його моделі полягає у поступовому переході від ситуативного до суб'єктно-ціннісного рівня. Рух по цих рівнях забезпечується досвідом внутрішньо мотивованої поведінки і переходом набутих поведінкових стратегій до ціннісної сфери. Процес такого розвитку супроводжується низкою феноменів, які мають відношення переважно до змін у ціннісній сфері особистості [11, с. 74].

Т. Гладіш вважає, що протиріччя між необхідністю здійснювати учнями навчальну діяльність у повному обсязі та відсутністю в них внутрішньої потреби до навчання є актуальною проблемою сучасної освіти. Тому постає важливе завдання – дослідити та науково обґрунтувати основи формування мотивації навчальної діяльності учнів [6, с. 150–152].

В. Шищенко розглядає мотиваційний компонент навчання у загальній структурі навчального процесу у сучасній школі. Вивчаючи та узагальнюючи погляди дослідників різних галузей науки (філософія, психологія, педагогіка), приходять усвідомлення важливості позитивної мотивації до навчання та пізнавального пошуку. Дослідниця вважає, що негативне ставлення до навчання може бути викликане низкою суб'єктивних причин, що пов'язані з особливостями самих школярів. А саме відсутністю навчальних, наукових, професійних інтересів, нехтуванням необхідністю широкої освіти, збідненими ідеалами, домінуючією матеріальних потреб [26, с. 150; 156].

Л. Мар'яненко вважає позитивний психологічний тандем учителя і учня запорукою формування ціннісних орієнтирів у навчанні. У такого вчителя учень може відчути, що значить бути собою, може спробувати проявити себе нестандартно, по-новому. Отже, такий учень починає внутрішньо «рухатися до творчості», а позитивна особистісна взаємодія вчителя з учнем у процесі виявлення творчих здібностей стає ключовим моментом у формуванні мотивації до навчального процесу [15, с. 47].

Зміст понять мотиву і потреби розглядали у своїх працях європейські й американські спеціалісти.

Ж. Ньюттен у своїй концепції «духовної людини», яка спирається на одну з основних його ідей – взаємодію індивіда із середовищем, рушійною силою рівноваги, досягнення якої постійно прагне людина, є мотивація [29].

Д. Мак-Клелланд із групою колег вивчав людські спонукування. Результатом цих досліджень стала теорія мотивації чи «Теорія трьох потреб», у якій базовий складник відігравали три її елементи. Це моти-

вація досягнення (прагнення домогтися найкращого розв'язання складних проблем) – потреба в успішності; мотивація причетності (потреба налагоджувати гарні стосунки з оточуючими людьми) – потреба у приналежності; мотивація влади (прагнення впливати на поведінку інших) – потреба у владі [27; 28].

А. Маслоу обґрунтував і розвинув теорію мотивації і поведінки споживачів, яка знайшла широке застосування в економіці [4, с. 430].

Дослідники А. Вотерман, Е. Десі, Д. Каннеман, Р. Раян звернули увагу на те, що важливим мотивом розвитку особистості є психологічне благополуччя, яке забезпечується не тільки внутрішнім, фізичним і психічним благополуччям, але і станом духовно-морального здоров'я та соціального середовища [3].

Природно, що чимало науковців розглядають потребу як активність до будь-якої діяльності. На думку Ю. Кушніра, «те, що, відображаючись у голові людини, спонукає діяльність, спрямовує її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності» [13, с. 45]. Р. Уоскіна також розглядає «мотив» як спонуку [25, с. 107]. На думку більшості вчених, спонукати мотивами до будь-якої діяльності можуть інтерес, бажання та усвідомлення чогось важливого.

Спираючись на висновки науковців, є підстави розглядати процес навчання як потребу для кожного учня через формування мотивації до цього процесу. Різні бачення, інтерпретацію та підходи до мотиву об'єднав і систематизував В. Семиченко. Вчений структурував це поняття та виділив його основні ознаки: мотив як спонукання; мотив як потреба; мотив як намір; мотив як ціль; мотив як стан; мотив як оцінювання; мотив як емоції; мотив як стійкі властивості особистості; мотив як першопричина активності [22].

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що мотив є складним психологічним утворенням, завдяки якому людина вчиняє свідомі дії, для яких підґрунтям є збудження, активність, мотив є також кінцевим продуктом психічної діяльності у досягненні вибраної мети.

«Мотивація» – одне із базових глибинних понять у психології – також ще не отримала однозначного розуміння й тлумачення серед наукових шкіл і напрямів. Зокрема, С. Максименко вважає, що мотивація є багатовимірним утворенням окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей. Науковець розглядає навчальну мотивацію як взаємопов'язану структуру із низки спонук, які в процесі діяльності школярів можуть змінюватися. А тому формування мотивації розглядається як цілісна мотиваційна сфера школяра [14, с. 98].

С. Занюк зазначає, що мотивацією можуть бути не тільки чинники, але і такі ситуативні елементи, як вплив оточення, певні ситуації, специфіка діяльності тощо. Вони можуть бути мінливими і динамічними, а також впливають на активність особистості загалом [8]. Це підтвердження ми знаходимо у навчальній діяльності школярів, адже для багатьох із них успіхи однокласників і бажання бути найкращим є ефективною мотивацією.

Науковці також виокремлюють два головних компоненти мотивації: процесуальний і результативний.

Процесуальний компонент супроводжує увесь процес навчальної діяльності. Він лежить в основі самої діяльності, на ньому будується сам зміст навчання. Дитина навчається писати, рахувати, читати, з часом виконувати більш складні логічні завдання. Школяр включається в процес усвідомленого сприймання, засвоєння і відтворення знань та навичок. І багатьох із них він захоплює повністю. Але, як і будь-який процес, він потребує результату. Тому результативний компонент посідає важливе місце у навчанні. Адже потрібно подолати багато труднощів, щоб досягнути відповідного результату.

Результативна мотиваційна настанова дуже часто відіграє провідну роль у школярів у разі досягнення своєї цілі. Дуже багато дітей під час навчання спрямовують свої зусилля саме на результат, а не на процес. Ми вважаємо, що це правильний підхід у формуванні мотивації до навчання. Зусилля вчителів і батьків повинні бути спрямовані саме на формування процесуального компонента навчання. Школярі повинні отримувати задоволення не тільки від результату, але і від процесу. Головним завданням учителів є створення всіх умов для ефективного навчання, підтримання інтересу та створення мотивації успіху завдяки засвоєнню знань, умінь і навичок. Завдяки усвідомленню мотиви набувають функції особистісного смислу, відбувається їхнє зрушення на свідомі цілі, підпорядкування об'єктивній логіці завдань.

Будь-яка поведінка людини, її діяльність аналізується певною сукупністю мотивів, що підтверджує думку М. Алексєєвої, Г. Костюка про те, що «мотивацією називається система мотивів, яка є актуальною для певної людини» [11]. Аналогічне визначення подане у короткому психологічному словнику за редакцією В. Войтка: «Мотивація – це система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини» [19].

Висновки і пропозиції. Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволив констатувати, що термін у широкому значенні використовується в усіх галузях психології і педагогіки, які досліджують причини і механізми цілеспрямованої поведінки особистості як у процесі навчальної, так і професійної діяльності.

Поняття мотивації є надзвичайно багатограним і його можна розглядати із позицій різних наукових підходів та із різними аспектами щодо діяльності особистості. Мотивація – це сукупність спонук, мотивів, інтересів, прагнень, цілей, мотиваційних настанов, які є рушійною цілеспрямованою силою розвитку особистості. Мотивація слугує джерелом активності, що охоплює як один мотив або спонуку, так і декілька, що взаємопов'язані у межах конкретної діяльності.

«Мотивація» є ширшим поняттям, ніж «мотив», і сприймається як сукупність збуджень, що спонукують людину до активності й визначають систему факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо). Мотивація є процесом, який стимулює та підтримує активну поведінку на певному рівні.

Мотив і мотивація є базовими поняттями, що використовуються для пояснення рушійних сил поведінки, діяльності людини.

Список літератури:

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів. Київ : Радянська школа. 1974. 120 с.
2. Асєєв В.Г. Мотиваційні резерви людини. *Психологічний журнал*. 1987. Т. 8. № 5. С. 3–12.
3. Варій М.Й. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
4. Гірностай П. Маслоу Абрахам Гарольд. *Політична енциклопедія*. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 430.
5. Гладіш Т. Формування мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6 (1). С. 150–155.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
7. Грабовська Т., Киричук О. Формування позитивної мотивації діяльності особистості. *Рідна школа*. 2002. № 4 (867). С. 12–14.
8. Занюк С.С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 59.
9. Каньоса Н.Г. Мотивація як внутрішній чинник розвитку професіоналізму особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 18. С. 333–344.
10. Климчук В.О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації. *Соціальна психологія*. 2008. № 6 (32). С. 70–77.
11. Корнієнко І.О. Проблема соціокультурного фактору поведінки особистості у роботах зарубіжних психологів. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. Вип. 19. С. 268–281.
12. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Наукова думка. 1989. 264 с.
13. Кушнір Ю.В. Психодіагностика для студентів-соціологів. Донецьк : КиЦ, 2012. 346 с.
14. Максименко С.Д. Генетична психологія учіння людини : монографія. Київ : Слово, 2017. 206 с.
15. Мар'яненко Л. Особливості формування вчителем творчого компоненту пізнавальної діяльності учня з позицій гуманістичної психології. *Український психолого-педагогічний збірник*. Львів. 2020. № 20. С. 47.
16. М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ : Либідь. 2016. 560 с.
17. Підлісна С.В. Учбова діяльність як провідний чинник розвитку особистості молодшого школяра. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (64), Вип. 154, 2018. С. 82.
18. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
19. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 215 с.
20. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під кер. В.Б. Шапаря. Харків, 2009. 672 с.
21. Семиченко В.А. Проблеми мотивації поведінки та діяльності людини. Модульний курс психології. Модуль «Спрямованість». Київ. 2004. 521 с.
22. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
23. Скрипник А.Ю., Мельничук С.Л. До історії дефініцій понять «мотивація» і «мотив» як психолого-педагогічного аспекту в навчанні. *Вектор Поділля : науковий журнал*. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ «Університетська думка», 2021. Вип. 4. С. 246–258.
24. Узнадзе Д.Н. Общая психология. Тбилиси. 1984. 612 с.
25. Усопкина Р.Я. Инвалидность у детей и пути профилактики. *Труды Рижского науч.-исследов. ин-та травматологии и ортопедии*. 1971. Вып. 11. С. 54–55.
26. Шищенко В.О. Формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2016. Вип. 39. С. 150, 156.
27. McClelland David C. Human motivation. Cambridge; New York : Cambridge University Press. 1987. 663 p.
28. McClelland, David C. and Eric W. Johnson. Learning to Achieve. Glenview, Illinois : Scotti. Foresman & Co., 1984.
29. Nuttin J. Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics / Transl. Leuven : Leuven University Press; Hills. (NJ) : Erlbaum, 1984. 251 p.

References:

1. Aleksieieva M.I. (1974). Motyvy navchannya uchniv [Motives of students' learning]. Kyiv. 120 s. [in Ukrainian].
2. Asieiev V.H. (1987). Motyvatsiini rezervy liudyny [Motivational reserves of a person]. *Psykhologichnyi zhurnal*. T. 8. № 5. S. 3–12. [in Ukrainian].
3. Varii M.Y. (2007). Zahalna psykhohohiia: navchalnyi posibnyk [General Psychology: Tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 968 s. [in Ukrainian].
4. Hirnostay P. (2011). Maslou Abrakham Harold. Politychna entsyklopediya [Abraham Harold Maslow. Political encyclopedia]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. S. 430 [in Ukrainian].
5. Hladysh T. (2012). Formuvannya motyviv i motyvatsiiv navchalno-piznavalnoi diialnosti yak psykhohohopedahohichna problema [Formation of motives and motivation of educational and cognitive activity as a psychological and pedagogical problem]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya*. № 6(1). S. 150–155. [in Ukrainian].
6. Honcharenko S.U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid. 373 s. [in Ukrainian].
7. Grabovska T., Kyrychuk O. (2002). Formuvannya pozytyvnoi motyvatsiiv diialnosti osobystosti [Formation of positive motivation for personal activity]. *Ridna shkola*. № 4 (867). S. 12–14. [in Ukrainian].
8. Zanyuk S.S. (2002). Psykhohohiia motyvatsii: navchalnyi posibnyk [Psychology of motivation: Study guide]. Kyiv: Lybid. S. 59. [in Ukrainian].

9. Kanosa N.H. (2012). Motyvatsiia yak vnutrishnii chynnyk rozvytku profesionalizmu osobystosti [Motivation as an internal factor in the development of individual professionalism]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Vyp. 18. S. 333–344. [in Ukrainian].
10. Klymchuk V.O. (2008). Fenomeny rozvytku vnutrishnoi motyvatsii [Phenomena of the development of internal motivation]. *Sotsialna psykholohiia*. № 6 (32). S. 70–77. [in Ukrainian].
11. Korniienko I.O. (2013). Problema sotsiokulturnoho faktory povedinky osobystosti u robotakh zarubizhnykh psykholohiv [The problem of the sociocultural factor of personality behavior in the works of foreign psychologists]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. Vyp. 19. S. 268–281. [in Ukrainian].
12. Kostyuk H.S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykholohichni rozvytok osobystosti [Educational process and psychological development of personality]. Kyiv: Naukova dumka. 264 s. [in Ukrainian].
13. Kushnir Yu.V. (2012). Psykhodiahnostyka dlia studentiv-sotsiolohiv [Psychodiagnostics for sociology students]. Donetsk: KyTs, 346 s. [in Ukrainian].
14. Maksymenko S.D. (2017). Henetychna psykholohiia uchinnyia lyudyny: monohrafiia [Genetic psychology of human learning: monograph]. Kyiv: Slovo, 206 s. [in Ukrainian].
15. Marianenko L. (2020). Osoblyvosti formuvannya vchytel'm tvorchoho komponentu piznavalnoi diialnosti uchnia z pozytsii humanistychnoi psykholohii [Peculiarities of the teacher's formation of the creative component of the student's cognitive activity from the standpoint of humanistic psychology]. *Ukrainskyi psykholoho-pedahohichniy zbirnyk*. Lviv. № 20. S. 47. [in Ukrainian].
16. Miasoid P.A. (2016). Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological knowledge: history, logic, psychology]. Kyiv: Lybid. 560 s. [in Ukrainian].
17. Pidlisna S.V. (2018). Uchbova diialnist yak providnyy chynnyk rozvytku osobystosti molodshoho shkolyara [Educational activity as a leading factor in the personality development of a junior high school student]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Vol. VI (64). Issue 154. S. 82. [in Ukrainian].
18. Stepanov O.M. (2006). Psykholohichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]. Kyiv: Akademydav. 424 s. [in Ukrainian].
19. Voytko V.I. (1982). Psykholohichnyy slovnyk [Psychological dictionary]. Kyiv: Vyscha shkola. 215 s. [in Ukrainian].
20. Shapar V.B. (2009). Psykholohichnyy tлумachnyy slovnyk naysuchasnisnykh terminiv [Psychological explanatory dictionary of the most modern terms]. Kharkiv. 672 s. [in Ukrainian].
21. Semychenko V.A. (2004). Problemy motyvatsii povedinky ta diialnosti liudyny. Modulnyi kurs psykholohii. Modul «Spriamovanist» [Problems of motivation of human behavior and activity. Modular psychology course. Module “Orientation”]. Kyiv. 521 s. [in Ukrainian].
22. Semychenko V.A. (2004). Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Psychology of pedagogical activity: Study guide]. Kyiv: Vyscha shkola. 335 s. [in Ukrainian].
23. Skrypnyk A.Yu., Melnychuk S.L. (2021). Do istorii definitsii poniat «motyvatsiia» i «motyv» yak psykholoho-pedahohichnoho aspektu v navchanni [To the history of the definitions of the concepts “motivation” and “motive” as a psychological and pedagogical aspect in education]. *Vektor Podillia: naukovyi zhurnal*. Kamianets-Podilskyi: ZUNU «Universytetska dumka», Vyp. 4. S. 246–258. [in Ukrainian].
24. Uznadze D.N. (1984). Obshchaya psikhologiya [General psychology]. Tbyl'sy. 612 s.
25. Usoskyna R.Ia. (1971). Invalydnost u detei i puty profylaktyky [Disability in children and ways of prevention]. *Trudy Ryzhskoho nauch.-issledov. yn-ta travmatolohyy i ortopedyy*. Vol. 11. S. 54–55.
26. Shyshenko V.O. (2016). Formuvannya v molodshykh shkolyariv pozytyvnoi motyvatsiui do navchalno-piznavalnoi diialnosti [Formation of positive motivation for educational and cognitive activities in younger schoolchildren]. *Teoriya ta metodyka navchannya ta vykhovannya*. Vyp. 39. S. 150, 156. [in Ukrainian].
27. McClelland David C. (1987). Human motivation. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
28. McClelland, David C. and Eric W. Johnson. (1984). Learning to Achieve. Glenview, Illinois: Scotti. Foresman & Co.
29. Nuttin J. (1984). Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics / Transl. Leuven: Leuven University Press; Hills. (NJ): Erlbaum.

УДК 004.738.5:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-2-7>

Шевчук Олександр Володимирович

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
evruka@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-0557-2994

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАШОГО ПОВСЯКДЕННЯ

Вступ. У сучасному світі соціальні мережі стали не лише платформою для обміну інформацією, але й невід'ємним складником нашого повсякдення. З кожним новим днем вони займають усе більше простору у нашому житті, перетворюючись на важливий інструмент взаємодії, спілкування та самовираження. У цій статті ми розглянемо різні аспекти впливу соціальних мереж на наше суспільство та особистість, визначимо їхню роль у формуванні наших думок, стереотипів та міжособистісних зв'язків. Спробуємо зрозуміти, як ці цифрові платформи впливають на наше сприйняття світу та власної ідентичності в епоху інформаційних технологій.

Мета та завдання статті. Метою цієї статті є ретельний аналіз впливу соціальних мереж на сучасне суспільство та індивіда, висвітлення їхньої ролі у формуванні поглядів, соціальних зв'язків та культурного ландшафту. Зазначаючи як позитивні, так і негативні аспекти використання соціальних мереж, мета статті полягає у стимулюванні обговорення їхнього впливу на наше повсякдення та розгляді можливих шляхів покращення цього впливу. Завданням статті буде аналіз соціальних мереж як комунікаційного інструменту.

Результати. Аналізуючи вплив соціальних мереж на наше повсякдення, ми встановлюємо, що ці цифрові платформи стали не лише засобом спілкування, але і важливим фактором формування суспільства. Позитивні аспекти, такі як швидкий доступ до інформації, підтримка соціальних зв'язків та спільнот, розширення можливостей самовираження, часто супроводжуються викликами, такими як збільшення ризику виникнення негативних стереотипів, вплив на психічне здоров'я, та відмова від офлайн-комунікації.

Спільне вивчення цих аспектів дозволяє нам усвідомити необхідність більш відповідального підходу до використання соціальних мереж. Розвиток цифрової грамотності, стимулювання конструктивного обговорення та використання платформ для розвитку культурних та соціальних ініціатив можуть допомогти максимізувати позитивний вплив соціальних мереж. При цьому важливо пам'ятати про власну психічну та емоційну гігієну, вивчати стратегії збалансованого використання цих платформ у повсякденному житті.

Ключові слова: соціальні мережі, студенти, викладачі, соціалізація.

Shevchuk Oleksandr Volodymyrovych

Ph.D. in Pedagogy, Lecturer at the Department of Digital, Educational, and Socio-Economic Technologies
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

SOCIAL NETWORKS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF OUR EVERYDAY LIFE

Introduction. In the modern world, social networks have become not only a platform for information exchange but also an integral part of our everyday life. With each passing day, they occupy more space in our lives, transforming into a vital tool for interaction, communication, and self-expression. In this article, we will explore various aspects of the impact of social networks on our society and individuality, defining their role in shaping our thoughts, stereotypes, and interpersonal relationships. We will attempt to understand how these digital platforms influence our perception of the world and our identity in the era of information technologies.

Purpose and objectives of the article. The purpose of this article is a thorough analysis of the influence of social networks on contemporary society and individuals, highlighting their role in shaping views, social connections, and the cultural landscape. By acknowledging both positive and negative aspects of using social networks, the article aims to stimulate discussion on their impact on our daily lives and consider possible ways to improve this influence. The article's task will be to analyze social networks as a communication tool.

Results. Analyzing the impact of social networks on our daily lives, we establish that these digital platforms have become not only a means of communication but also a significant factor in shaping society. Positive aspects such as quick access to information, support for social connections and communities, and expanded opportunities for self-expression are often accompanied by challenges, including an increased risk of negative stereotypes, influence on mental health, and a decline in offline communication.

A collective examination of these aspects allows us to recognize the need for a more responsible approach to the use of social networks. The development of digital literacy, the encouragement of constructive discussion, and the utilization of platforms for the development of cultural and social initiatives can help maximize the positive impact of social networks. It is crucial to remember one's mental and emotional hygiene, learn strategies for balanced use of these platforms in everyday life.

Key words: social networks, students, teachers, socialization.

Вступ. У час інформаційних технологій соціальні мережі несуть на собі не тільки функцію засобу комунікації, але й визначають новий порядок нашого повсякденного існування. Всеосяжна доступність до цифрового світу, що пропонує ця форма взаємодії, перетворила її на суттєвий аспект нашого суспільства. Спілкування, обмін інформацією, формування громадської думки – все це стає неабиякою складовою частиною соціального ландшафту, де виразність віртуального «я» конкурує з реальним життям.

Розгляд сучасного стану використання соціальних мереж визначає вагомі позитивні моменти: невідкладний доступ до новин, можливість підтримання та розвитку міжособистісних зв'язків, а також платформу для самовираження та творчого розвитку. Однак разом з цими перевагами ми спостерігаємо й відсторонення від офлайн-комунікації, ризик формування стереотипів через фільтр булькотливого інтернет-середовища, а також можливі негативні наслідки для психічного здоров'я.

Спостерігаючи крізь призму комплексного аналізу, ми спробуємо розглянути різноманітні аспекти впливу соціальних мереж на сучасне суспільство та індивідуума. Питання ефективного використання, взаємодії та його впливу на наше мислення, стосунки та культурні уподобання стануть предметом нашого уважного дослідження. Разом із тим ми намагатимемося визначити можливості поліпшення цього впливу, спрямовуючись на збалансоване та свідоме використання соціальних мереж у сучасному цифровому віці.

Постановка проблеми. У світі, насиченому цифровими технологіями та глибоко інтегрованим інтернет-простором, соціальні мережі стали важливим елементом нашого щоденного існування. Однак разом із широким спектром можливостей, які вони відкривають, виникають складні проблеми та виклики, що стосуються як самого індивіда, так і суспільства загалом.

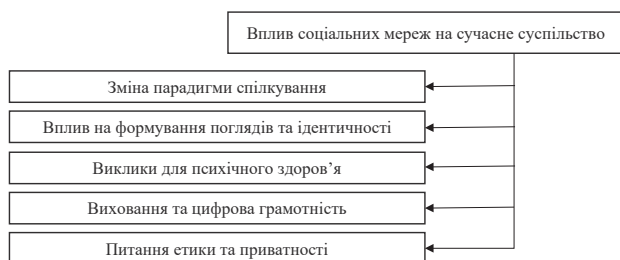

Рис. 1. Вплив соціальних мереж на сучасне суспільство

Зміна парадигми спілкування:

- проблема трансформації звичайних патернів спілкування через віртуальне середовище;
- втрата вміння вести офлайн-діалоги та можливість стати залежними від віртуальних лайків та коментарів;
- здатність розпізнавати невербальні сигнали в реальному часі.

Вплив на формування поглядів та ідентичності:

- суперечка міфу про безперервний потік об'єктивної інформації;

– питання формування поглядів та ідентичності під впливом фільтрування алгоритмами соціальних мереж;

- вплив на світогляд та сприйняття навколишнього світу.

Виклики для психічного здоров'я:

- питання щодо впливу постійної взаємодії із соціальними мережами на психічне здоров'я;
- сприяння збільшенню стресів, тривоги та відчуття соціальної ізоляції.

Питання етики та приватності:

- зростаючий обсяг особистих даних у соціальних мережах;

– питання етики та приватності під час обміну особистою інформацією у цифровому екосистемі.

Виховання та цифрова грамотність:

- нестача ефективних механізмів виховання та цифрової грамотності, особливо серед молодого покоління;

– питання розвитку у користувачів навичок відповідального та свідомого використання соціальних мереж.

Проблеми стосуються всіх сфер життя і вимагають уважного аналізу та пошуку конструктивних рішень для забезпечення балансу між цифровим та реальним світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розділі, присвяченому впливу соціальних мереж на наше суспільство, висвітлено основні аспекти та новітні дослідження в цій галузі. Такі автори, як І.В. Гаркуша, В.І. Кайко, С.Д. Глушенко, Л.Н. Рулине, А.І. Сибирко, Ф.Н. Винокуров та інші, досліджують зміну парадигми спілкування через соціальні мережі та можливу втрату навичок офлайн-діалогів. А.С. Онищенко та В.М. Сазанов зосереджують увагу на впливі соціальних мереж на формування поглядів і ідентичності, зокрема під впливом алгоритмів фільтрації інформації. М.С. Богдан, О.В. Горещька, Ю.А. Данько, В.А. Чумакова та інші досліджують принципи міжособистісної взаємодії користувачів у віртуальному середовищі соціальних мереж. Аналіз робіт Т.М. Вакуліч та інших авторів стосується проблем розвитку інтернет-залежності та десоціалізації під впливом використання соціальних мереж.

Усе це становить комплексний погляд на вплив соціальних мереж на сучасне суспільство, враховуючи психологічні, соціальні та культурні аспекти.

Мета та завдання статті – дослідження впливу соціальних мереж на сучасне суспільство та їхньої ролі у трансформації спілкування, формуванні поглядів та ідентичності, міжособистісній взаємодії, психічному здоров'ї, етиці та приватності, а також проблемах виховання та цифрової грамотності.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний розвиток соціальних мереж у контексті глобальної комп'ютеризації впливає на наше оточення та особистість. Початково існуючі як інструмент обміну інформацією, соціальні мережі швидко

трансформувалися в глобальну систему масмедіа. Введений соціологом Джеймсом Барнсом у 1954 році термін «соціальні мережі» почав вказувати на складні технічно-соціальні об'єкти у глобальному просторі Інтернету порівняно з оригінальним його розумінням як структур взаємин у малих соціальних групах [3; 5].

Розвиток онлайн-спільнот розпочався у 1970-х роках, що виникали як альтернативні рухи, пов'язані з контркультурою 1960-х. Початково спроби створити онлайн-спільноти виникли як відповідь на невдачі контркультурних експериментів у реальному світі. З плином часу, зміною соціокультурної обстановки та розширенням впливу віртуальних спільнот їх зв'язок з контркультурою послабився. Сучасні соціальні мережі стали джерелом різноманітних цінностей та інтересів, функціонуючи на основі принципів вільної комунікації та можливості для кожного користувача знайти своє місце у мережі. У розвитку Інтернету поняття «соціальна мережа» трансформувалося у ресурс, що дозволяє користувачам представляти себе, створюючи особисті профілі та взаємодіючи з іншими користувачами. Така мережа має критерії: особистий профіль користувача, можливість взаємодії та обміну контентом [2–4].

Соціальні мережі почали свій розвиток із появою електронної пошти в 1971 році та служби безкоштовного веб-хостингу GeoCities у 1995 році. Перша соціальна мережа SixDegrees.com з'явилася в 1997 році, а сьогодні їх кількість перевищує сотню. За статистикою серед тих, хто народився наприкінці ХХ століття, 96% мають хоча б один акаунт у соціальних мережах. Соціальні мережі не обмежуються просто комунікацією та обміном інформацією, але є складною проєкцією суспільства в Інтернеті, базуючись на принципах публічності та загальної рівності. Онлайн-платформи, такі як Instagram, Facebook, Telegram, YouTube, TikTok та Zoom, розширюють можливість спілкування, але також обмежують фізичну присутність та передачу емоцій [8].

Соціальні мережі переформатовують сприйняття часу та простору, зменшуючи важливість географічного розташування. Завдяки новим комунікативним можливостям спілкування в мережах дозволяє створювати групи за інтересами, незалежно від географічних меж. Це дозволяє людині задовольняти особисті потреби, уникати прив'язаності до конкретного місця та підтримувати стосунки в різних культурних середовищах. Сучасні соціальні мережі створюють простір для повного задоволення потреб у спілкуванні, при цьому можуть сприяти уповільненню або нівелюванню процесів асиміляції [1; 6].

Щодо поняття «особистість», його розуміння в психології різноманітне. Наведені визначення відо-

бражають складність цього явища, вказуючи на різні підходи вчених [7].

Отже, особистість формується протягом життя через взаємодію із зовнішніми та внутрішніми чинниками, взаємодію із соціальним середовищем та розвиток індивідуальності. Індивідуальність, своєю чергою, визначається унікальністю психологічних особливостей, таких як риси характеру, потреби, світобачення, навички, почуття гідності, знання, рівень творчого та інтелектуального розвитку, а також вольова та емоційна сфери. Індивідуальність виявляється у взаємозв'язку властивостей особистості як індивіда, особи та суб'єкта діяльності. Вони розглядаються як інтеграційна структура будь-якої особистості. Варіативність індивідуальності зумовлюється вродженими задатками, які розвиваються в процесі виховання. Термін «індивідуальність» використовується для визначення особливостей особистості, які роблять її унікальною серед оточуючих.

Висновки і пропозиції. Сучасний світ неможливо уявити без взаємодії із соціальними мережами, які визначають нашу повсякденність. Їхній вплив на життя суспільства й індивіда величезний та багатогранний. Соціальні мережі стали важливим майданчиком для комунікації, обміну інформацією та вираження індивідуальних поглядів. Це дозволяє створювати глобальні спільноти та розширювати коло спілкування. Спілкування у соціальних мережах впливає на формування індивідуальних рис, розвиток творчих здібностей та сприяє розширенню світогляду. Однак важливо бути свідомими можливих ризиків, таких як залежність чи десоціалізація. Соціальні мережі усувають географічні та культурні бар'єри, роблячи можливим спілкування та обмін ідеями між людьми з усього світу. Це сприяє розвитку глобальної спільноти та розумінню різноманітності. Важливо розвивати навички свідомого використання соціальних мереж, враховуючи їх позитивний та негативний вплив. Запровадження навчальних програм та виховних заходів може сприяти правильному використанню цих ресурсів. Необхідно акцентувати увагу на кібербезпеці та захисті конфіденційності у соціальних мережах. Користувачам слід бути обізнаними із засобами захисту та усвідомлювати ризики онлайн-взаємодії. Важливо продовжувати дослідження впливу соціальних мереж на суспільство та особистість. Розвиток нових методів аналізу та моніторингу допоможе зрозуміти динаміку цього явища та визначити ефективні стратегії використання. Важливо підкреслювати етичні аспекти використання соціальних мереж, зокрема, уникати поширення фейкової інформації, кіберзлущань та інших негативних явищ. Загальна мета полягає в тому, щоб максимально використовувати переваги соціальних мереж, забезпечуючи при цьому безпеку, розвиток та етичне використання цього важливого аспекту сучасного життя.

Список літератури:

1. Бем С.Л. Вимір психологічної андрогінії. *Журнал консультаційної та клінічної психології*. 1974. С. 62–155.
2. Богдан М.С., Горецька О.В. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж. *Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування*. 2014. № 14. С. 25–29.

3. Вакуліч Т.М. Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія № 12. Психологія*. 2005. Вип.7 (31). С. 22–25.
4. Гавловський В.Д. До питання захисту персональних даних у соціальних мережах. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 252–262.
5. Гаркуша І.В., Кайко В.І. Психологічні аспекти та основні мотиви використання соціальних мереж. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 40–47.
6. Глущенко С.Д. Соціально-психологічні особливості Інтернет-адиктивної поведінки особистості. *Молодь: освіта, наука, духовність* : тези доповідей. Частина I. 2008. 547 с.
7. Данько Ю.А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2012. № 8. С. 179–184.
8. Дубчак О., Главінська Е. Соціальні мережі як чинник десоціалізації молоді. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2018. № 13. С. 18–24.

References:

1. Bem S.L. (1974). Vymir psykholohichnoi androhinii [Measurement of psychological androgyny]. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*. S. 62–155. [in Ukrainian].
2. Bohdan M.S., & Horetska O.V. (2014). Psychologichni osoblyvosti spilkuvannja zaleznyh vid socialnyh merezh [Psychological features of communication among social media-dependent individuals]. *Psychology and Sociology: Issues of Practical Application*, (14), 25–29. [in Ukrainian].
3. Vakulich T.M. (2005). Internet-zalezhnist yak novyi vyd adyktyvnoi povedinky [Internet addiction as a new form of addictive behavior]. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series No. 12. Psychology*, 7(31). S. 22–25. [in Ukrainian].
4. Havlovskiy V.D. (2011). Do pytannja zahystu personalnyh danyh u socialnyh merezhah [On the issue of personal data protection in social networks]. *Combating Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)*, (24), S. 252–262. [in Ukrainian].
5. Harkusha I.V., & Kaiko V.I. (2019). Psychologichni aspekty ta osnovni motyvy vykorystannja socialnyh merezh [Psychological aspects and main motives of using social networks]. *Bulletin of the Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*. *Pedagogical Sciences*, (2)(18), S. 40–47. [in Ukrainian].
6. Hlushchenko S.D. (2008). Socialno-psyhologichni osoblyvosti Internet-adyktyvnoi povedinky osobystosti [Socio-psychological features of Internet addictive behavior in personality]. *Youth: Education, Science, Spirituality: Abstracts of Papers*. Part I, 547 p. [in Ukrainian].
7. Danko Yu.A. (2012). Sotsialni merezhi yak forma suchasnoi komunikatsii: pliusy i minusy [Social networks as a form of modern communication: pros and cons]. *Modern Society: Political Sciences, Sociological Sciences, Cultural Studies*, (8). S. 179–184. [in Ukrainian].
8. Dubchak O., & Glavinska E. (2018). Sotsialni merezhi yak chynnyk desotsializatsii molodi [Social networks as a factor of youth desocialization]. *Bulletin of the National Aviation University*, (13). S. 18–24 [in Ukrainian].

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ:
ОСВІТА І НАУКА**

Випуск 2

Коректура •

Комп'ютерна верстка • *Наталія Кузнєцова*

Підписано до друку 28.12.2023 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 4,88. Зам. № 0224/111
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.